

YESEVİLİĞİN İLK DÖNEMİNE ÂİD BİR RİSÂLE: MİR'ÂTÜ'L-KULÛB

Necdet TOSUN*

Hâce Ahmed Yesevî (ö. 562/1166-7) ve Yeseviyye tarîkatı hakkında neşredilen ilk derli toplu çalışma Fuad Köprülü'nün *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar* adlı eseridir. İlk baskısı 1919'da yapılan bu eser, kendisinden sonra Yesevîlik hakkında yapılan çalışmalara kaynaklık etmiştir. Köprülü, bu eserin Ahmed Yesevî ve Yesevîlik ile ilgili bölümünde Hazîni'nin *Cevâhiru'l-ibrâr min emvâci'l-bihâr* adlı eserini temel kaynak olarak kullanmıştır. Ancak *Cevâhiru'l-ibrâr*'ın bulunduğu Beyazıt Umûmî Kütüphânesi Hâlis Efendi bölümünün İstanbul Üniversitesi Kütüphânesi'ne intikâlından sonra eserin kaybolduğu zannedilmiş ve bu konuda araştırma yapanlar genellikle Köprülü'nün verdiği bilgilerle yetinmek zorunda kalmışlardır. Bilâhare *Cevâhiru'l-ibrâr*'ın yeri tesbit edilmiş¹ ancak bu tarihten sonra yapılan çalışmaların kaderi de pek farklı olmamış ve Yesevîlik araştırmaları Köprülü ile onun temel kaynağı olan *Cevâhiru'l-ibrâr* arasına sıkışıp kalmıştır. Bu konuda başka kaynaklar olabileceği düşüncesiyle yaptığımız kütüphâne araştırmasında, bugüne kadar bilinmeyen ya da pek kullanılmayan bazı kaynaklara rastladık. Yeseviyye araştırmalarına yeni bir canlılık getireceği ümidiyle, makâlemizde önce bu eserleri kısaca tanıttığımız, ardından bir ilk dönem Yesevî risâlesi olan *Mir'âtü'l-kulûb*'un neşrini sunacağız².

* İLAM Tasavvuf Araştırmacısı.

1 1953'te bir makâle neşreden Zeki Velidi Togan eserin kaybolduğunu duyurmuş (Togan, s. 523), 1977'de *Fakr-nâme*'yi neşreden Kemal Eraslan, önsözde eserin İstanbul Ün. Ktp., TY, nr. 3893'te bulunduğu işaret etmiştir (Eraslan, "Fakr-nâme", s. 45).

2 Yesevîlikle az çok alakalı bazı eserlere Fuad Köprülü tarafından yeri geldikçe temâs edilmiş (meselâ: Köprülü, *İlk Mutasavvıflar*, s. 44-46, dipnot: 38-41; a. mlf. "Ahmed Yesevî", s. 211, 213), bilâhare bunlar Mustafa Kara Bey tarafından biraz geliştirilerek bir liste hâline getirilmiştir (Kara, II, 42-47). Bu makâlede, o listede olmayan eserlere temâs edilerek bir nevi zeyl yazılmış olacaktır.

1. Hüsâmeddîn Hüseyin b. Ali Sıġnâkî (ö. 711/1311)³.

en-Nihâye adlı fıkıh kitabıyla bilinen ve Halep'te medfûn bulunan meşhur Hanefî fakîhi Hüsâmeddîn Sıġnâkî, Ahmed Yesevî'nin terceme-i hâlini ve menkıbelerini bir risâlede toplamıştır. Muhtemelen h. VII. asrın sonlarında kaleme alınan bu risâle, Yesevîlik ile ilgili en eski eserlerden biridir. *Lemehât* ve *Huccetü'z-zâkirîn* gibi eserlerde Sıġnâkî'nin bu risâlesinden istifâde edilmiştir⁴. *Risâle-i Hüsâmeddîn es-Sıġnâkî*'nin bir nüshası Taşkent'te Özbekistan Fenler Akademisi Şarkiyat Enstitüsü Kütüpnânesi'ndedir (nr. 11084, vr. 1b-3a). Farsça ve üç varak tutarında olan bu küçük risâlede, Ahmed Yesevî'nin (ö. 562/1166-7) Şeyh Şihâbeddîn Sühreverdî'den (ö. 632/1234) icâzet aldığı, Yesevî'nin sohbetiyle 12.000 pâdişahzâdenin velâyet makâmına ulaştığı gibi mübâlağalı ve tenkîde açık ifâdeler bulunmaktadır. Zîrâ Sühreverdî'nin h. 539 (1145)'te doğduğu düşünülürse⁵, o henüz 23 yaşında bir genç iken Ahmed Yesevî'nin vefât ettiği ortaya çıkar. Yine de, kadîm bir risâle olduğu için istifâde edilecek birçok yerinin olduğu muhakkaktır.

2. Hazînî Ahmed b. Mahmûd (ö. 1002/ 1593-4'ten sonra).

Şimdiye kadar kaynaklarda Hazînî'nin hayâtıyla ilgili herhangi bir bilgiye rastlanamamış ise de, onun *Cevâhiru'l-ibrâr*'da kendisi hakkında verdiği bilgiler azımsanmayacak kadar mühimdir. Bu bilgiler, *Cevâhiru'l-ibrâr*'ı tanıtan Nihat Azamat⁶ ve neşre hazırlayan Cihan Okuyucu⁷ tarafından derlendiği için tekrârına gerek görmüyoruz. Hazînî'nin *Cevâhiru'l-ibrâr* hâricinde birkaç eseri daha vardır. Bunlardan şimdiye kadar pek istifâde eden olmamıştır:

a) *Menba'u'l-ebhâr fî riyâzi'l-ibrâr*: Türkçe olan bu eserin bulabildiğimiz tek nüshası İstanbul'da Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 1425'te olup 1b-81b varakları arasındadır. İstanbul'da h. 995'te yazılan bu nüshada istinsâh kaydı olmadığı için müellif hattı olması dâire-i ihtimâldedir. Eser:

Bismillâhırrahmânırrahîm	Zât ve sıfât ile azîm ve kadîm
Zâtı irür müftetih-i kâinât	Fâtih-i ebvâb-ı hümâyûn cihât...

şeklinde bir şiirle başlar. Manzûm ve mensûr karışık bir eserdir. Müellifin, akrabâ ziyâreti için Buhârâ'ya gideceğini duyan İstanbul'daki bazı âlim ve sâlih zâtlar, ayrılık elemi teskîn için müelliften Yeseviyye ve Nakşbendiyye tarikatlarının usûl ve âdâbına dâir bir eser kaleme almasını istemişler, bunun üzerine bu eser yazılmıştır (vr. 7b). Eserde, hicrî 9. asırda yaşamış bir Yesevî şeyhi olan Şeyh Mahmûd Halvetî Zâverânî'nin sülûk

3 bk. Bağdatlı, I, 314.

4 İleride bu eserlere temâs edilecektir.

5 Münzirî, III, 380-381.

6 Azamat, VII, 432.

7 Okuyucu, s. V-IX.

risâlesinden zikr-i erre hakkında bazı bilgiler aktarılır (18b-20a). Ayrıca Şeyh Seyyid Ahmed el-Beşîrî'nin meşâyihinin menâkıbına dâir yazdığı eserinden⁸ Ahmed Yesevî'nin zikr-i erre hakkındaki bir sözü nakledilir (20a). Kemâleddîn İkânî, Şeyh Hudaydâd, Ubeydullah Ahrâr, Ahmed Yesevî, Abdülhâlik Gucdüvânî gibi önde gelen Yesevî ve Hâcegân (Nakşî) meşâyihinin bazı menkıbelerine yer veren müellif, bir vesîleyle eserde Mâverâünnehr'den Hicâz'a, oradan da İstanbul'a geldiğini anlatmaktadır (58a-b).

b) *Huccetü'l-ibrâr*: Saîd Nefîsî bu eserin adını *Mesnevî-yi Huccetü'l-ibrâr* diye kaydeder⁹. Farsça manzûm bir eser olup bir nüshası Paris Millî Kütüphanesi'ndedir (Bibliothèque Nationale, Pers. A. F. 263, vr. 103b-173b)¹⁰. İstanbul'da h. 996 senesinde Sultan III. Murâd adına yazılmış olduğunu ve Yesevî meşâyihinden bahsettiğini bildiğimiz bu eseri tedkik etme imkânı bulamadık. Aynı mecmûa içinde Hazîni'nin, Mevlânâ'nın Mesnevî'sinin başından üç beytin şerhi mâhiyetindeki *Teselliyü'l-kulûb* adında Farsça bir eseri ile (vr. 2b-84b), iki mersiyesi (vr. 85a-101a) de bulunmaktadır.

3. Muhammed Âlim Sıddîkî Alevî (ö. 1043/1633-4).

Daha ziyâde Âlim Şeyh diye bilinen bu zât, h. 972'de Taşkent'te doğmuş, h. 1043 senesinde Semerkand yakınlarındaki Alfâbâd'da vefât etmiştir. Babası Mü'min Şeyh, şeyhi Pirîm Şeyh'tir. Âlim Şeyh, Alfâbâd'daki tekkesinde uzun yıllar halkı irşâd etmiş olan bir Yesevî şeyhidir. Vefâtından sonra yerine halifelerinden Hâce Abdürreşîd postnişîn olmuştur. Âlim Şeyh'in en meşhûr eseri *Lemehât*'tir. Başka eserlerinin de olduğu anlaşılmaktadır. Halifelerinden Hâce Fethullâh b. Abdülbâsit Azîzegî *Lemehât*'a bazı ilâveler yapmış ve bu *Tekmile-i Lemehât*'ta Âlim Şeyh'in hayâtı ve menkıbelerini derlemiştir¹¹. Müridlerinden biri olan Muhammed Şerîf el-Hüseynî (ö. 1109/1697-8) *Huccetü'z-zâkirîn* adlı eserinde bu tekmileden istifâdeyle Âlim Şeyh'in menâkıbına yer vermiş, halifelerinden de bahsetmiştir¹². Ayrıca Hâce Abdurrahîm b. Hâce Abdurrahman Hisârî'nin *Tuhfetü'l-ensâb-ı Alevî* adlı eserinde de Âlim Şeyh anlatılmaktadır¹³.

Lemehât min nefahâti'l-kuds: Müellif bu eseri, Ahmed Yesevî'nin mânevî işâretiyle bir rüyâdan sonra yazmaya başlamış ve Sultan Muhammed Bahâdır Hân'a ithâf etmiştir. Farsça olan eser iki bölümden oluşur: Dübâceden sonraki birinci bölüm, cehrî zikrin câiz olduğuna dâir serdedilen âyet ve hadislerden oluşmaktadır (s. 7-38). İkinci bölümde ise

8 Seyyid Ahmed Beşîrî'nin (ö. 862/1458) özellikle Üveysî meşâyihine yer verdiği bilinen *Heşt Hadîka* adında bir eseri Taşkent'teki Şarkiyat Enstitüsü Kütüphanesi'ndedir (nr. 1477). Bk. Semenova, III, 271.

9 Nefîsî, I, 407.

10 Richard, I, 274.

11 Bu Tekmile, *Menâkıbu's-Şeyh Muhammed Âlim Azîzân* adıyla da bilinmekte olup bir nüshası Medine-i Münevver'e'deki Ârif Hikmet Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (nr. 902/107). Ancak bu kütüphanenin bir süre önce Ravza-i Mutahhara'nın Bâbü's-selâm cihetinde bulunan Melik Abdülazîz Kütüphanesi'ne taşındığı söylenmektedir.

12 Âlim Şeyh için bk. Muhammed Şerîf, *Huccetü'z-zâkirîn*, vr. 137b-157b; Râkım, vr. 233b; Semerkandî, s. 116; Buhârî, s. 135; Storey, I/2, s. 983; Münzevî, XI, 893-4.

13 *Tuhfetü'l-ensâb-ı Alevî*'nin bir nüshası Taşkent'teki Şarkiyat Enstitüsü Kütüphanesi'ndedir (nr. 1459). bk. Semenova, III, 340-1; Bâbâhânov, s. 93.

Ahmed Yesevî'den başlamak üzere Yesevî silsilesindeki bazı meşâyih'in ahvâl ve menâkıbı anlatılır (s. 38-464). Ahmed Yesevî'nin anlatıldığı bölümde (s. 38-123) Sûfî Dânişmend'in ve İmâm Hüsâmeddîn Hüseyin Sıġnâkî'nin (ö. 711/1311-2) Ahmed Yesevî'nin menâkıbına dâir yazdıkları eserlerden istifâde edilmiştir (s. 38-40, 48). Muhtelif yazma nüshaları bulunan *Lemehât*¹⁴, ilk kez Taşkent'te neşredilmiş (1327/1909), ikinci baskısı ise Muhammed Nezîr Râncâ'nın önsöz ve fihrist ilâveleriyle İslâmâbâd'da yapılmıştır (1406/1986)¹⁵. Âlim Şeyh'in ayrıca *Risâle-i Menâkıb* isminde bir eserinin daha olduğu nakledilmektedir¹⁶.

4. Molla Muhammed Şerîf el-Hüseyinî el-Alevî (ö. 1109/1697-8).

Meşhur bir Yesevî şeyhi olup 1026 (1617) senesinde doğmuştur. Önce *Lemehât* müellifi Âlim Şeyh'e, onun vefâtından sonra halifelerinden Hâce Fethullâh'a, ve sonra Mevlânâ Hacı İsmâil'e intisâb etmiş, bilâhare mânevî bir işâretle Hâcegân (Nakşî) meşâyih'ından Mevlânâ Kemâl'in (Kemâleddîn) halkasına dâhil olmuştur¹⁷. Buhârâ'da Medrese-i Zergerân'a yakın olan tekkesinde hem Yesevî hem de Nakşî usûlünce irşâda devam etmiş olan Muhammed Şerîf, Buhârâ'da medfündür¹⁸.

a) *Huccetü'z-zâkirîn li-reddi'l-münkirîn*: h. 1077'de kaleme alınan eser, bir mukadime, üç makâle ve bir hâtimedden oluşur. Birinci ve ikinci makâlelerde cehrî zikirin cevâzına dâir âyet, hadîs ve ulemânın görüşleri nakledilir. Üçüncü makâlede ise Ahmed Yesevî'den başlayarak bazı Yesevî şeyhlerinin hayâtı ve menkıbeleri anlatılır (vr.90a-137b). Bu meyânda müellifin ilk şeyhi olan Âlim Şeyh ve onun halifeleri de zikredilir (137b vd.). Eserin hâtimesinde tasavvufî âdâb ve ahlâka dâir bazı mektuplar yer alır (173a-203b).

Eserin bir nüshası Süleymaniye Ktp., Reşid Efendi, nr. 372'de, 1b-203b varakları arasında olup Farsça'dır¹⁹. Bu nüsha 1206 (1791)'de Buhârâ'da Şâh Âlim Hâce tarafından istinsâh edilmiştir²⁰. Eserde nakil yapılan bazı kitaplar şunlardır: Nevevî, *Bustânü'l-ârifîn* (31a); Âlim Şeyh, *Lemehât* (18b-19a) ve risâlelerinden biri (46a, 47b); Sûfî Dânişmend, *Risâle (Ahmed Yesevî'nin menâkıbı)* (92a); Hüsâmeddîn Hüseyin Sıġnâkî, *Risâle-i Hüsâmeddîn es-Sıġnâkî (Ahmed Yesevî'nin menâkıbı)* (92a-92b, 95b, 97a); Mevlânâ Lütfullâh Türkistânî, *İsmâil Ata'nın menâkıbı* (101a, 102b); İshâk Hâce, *Hadikatü'l-ârifîn*: İsmâil Ata'nın menâkıbıdır (100b); Hâce Fethullâh Azîzegî, *Tekmile-i Lemehât*: Âlim Şeyh'in menâkıbıdır (157a).

14 Storey, I/2, s. 983; Semenova, III, 354; Münzevî, XI, 893-4.

15 *Lemehât*'in bin nüshasını bana hediye eden azîz dostum M. Nezîr Râncâ Bey'e teşekkürü bir borç biliyorum.

16 Akımuşkin ve dğr., I, 282.

17 Muhammed Şerîf, *Huccetü'z-zâkirîn*, vr. 168a-b.

18 Buhârî, s. 97; Togan, s. 525-6.; McChesney, s. 331-2.

19 Bir başka nüshası, İstanbul Ün. Ktp., FY, 658 numarada kayıtlıdır.

20 Diğer bir yazması Taşkent'te Şarkiyat Enstitüsü'ndedir (nr. 4164). bk. Semenova, III, 353. Diğer bir nüshası için bk. Akımuşkin ve dğr., I, 152.

b) *Tuhfetü's-sâlikîn*: Muhammed Şerîf'in diğer bir eseri olup önceki ile aynı mecmûada, 204b-246a varakları arasında bulunmaktadır. Farsça bir eserdir. Hem Yesevî hem de Nakşbendî tarikatlarının usûl ve âdâbını konu edinir. Müellifin aynı mecmûada *Dîvân'ı* ile gündüz ve gece evrâdına dâir eseri de mevcûddur. Bunların hâricinde birkaç eserinin adı *Tuhfetü'z-zâirîn*'de nakledilmektedir²¹.

5. Seyyid Zinde Ali (ö. XII/ XVIII. asır).

Bu zât, Yesevîlikten Nakşbendîliğe geçen Hâce Mîr Azîzân el-Hüseynî'nin oğludur. Babasının şeyhi Muhammed Cân Karamânî'dir (ö. 1050/1640). Karamânî, Muhammed Emîn Dehbîdî'den (ö. 1006/1597-8), o da babası Mahdûm-i A'zam Ahmed Kâsânî'den (ö. 949/1542) icâzet almıştır²².

Semerâtü'l-meşâyih: 1091 (1680) yılında tamamlanan ve Türk meşâyih hakkında bazı bilgiler ihtivâ ettiği bilinen bu eserin Taşkent'teki Şarkiyat Enstitüsü Kütüphanesi'nde iki nüshası bulunmaktadır (nr. 2619, vr. 48b-598b; nr. 1336, tümü 291 varak)²³. Aynı müellifin, içinde cehri zikri de savunan *Zinetü'l-libâs* adında bir eseri daha vardır²⁴. Bu eserleri tedkik etme imkânı bulamadık.

Bu eserler hâricinde, Hâce İshâk b. İsmâil Ata'nın *Risâle'si*²⁵; anonim bir eser olan *Hazret-i Pehlivân Ata aleyhi'r-rahmening Hikâyetleri*,²⁶ Ebu'l-Muhsin Muhammed Bâkır b. Muhammed Ali'nin *Tezkire-i Muhammed Bâkır*²⁷, Muhammed Kâsım'ın *Makâmât-ı Seyyid Atâî*²⁸ ve Nâsiruddîn b. Emîr Muzaffer Buhârî'nin (ö. 1324/1906'dan sonra) *Tuhfetü'z-zâirîn* (Buhârâ 1910)²⁹ gibi eserleri Yesevîlik hakkında araştırma yapanların istifade edebileceği eserler cümlesindedir.

Tüm bu araştırmalardan sonra özetle şunları söyleyebiliriz:

1. Yukarıda bahsedilen eserlerin tedkiki ve neşri ile Yesevîlik araştırmalarının canlanacağı ve bu konuda yeni bilgilere ulaşılabileceği muhakkaktır.

21 Buhârî, s. 97.

22 Nakşbendiyye'nin Kâsâniyye kolu bu zâta nisbet edilmektedir.

23 bk. Semenova, I, 133, III, 353; DeWeese, "The Mashâ'ikh-i Turk and the Khojagân", s. 203-4.

24 Semenova, III, 354.

25 İsveç, Uppsala Üniversitesi Ktp., nr. 472, vr. 177a-218. Tasavvufî âdâbla ilgili olup dört bölümden oluşan bir eserdir. Müellif Hâce İshâk hakkında bk. Âlim Şeyh, *Lemhât*, s. 142-143.

26 Bir nüshası Taşkent'teki Şarkiyat Enstitüsü Kütüphanesi'ndedir. bk. Urunbaeva-Epifanovoi, VII, 405. Hicrî VIII. asırda yaşamış olan Pehlivân Mahmûd Ata ile Bahâeddîn Nakşbend arasında geçen bir hâdise için bk. Âlim Şeyh, *Lemhât*, s. 283-5.

27 Bir nüshası Taşkent'teki Şarkiyat Enstitüsü Kütüphanesi'ndedir (nr. 1846, vr. 1b-380a). bk. Semenova, III, 317. *Nefahâtü'l-üns*'e bazı Türk meşâyihinin ilâve edilmesiyle meydana gelmiş bir eser olduğu söylenir.

28 bk. Ethé, s. 268-270.

29 Esâsen bu eserdeki bilgiler Seyyid Ahmed Hâce Nakîb'in *Fevâid-i Muntehabe* adlı eserinden nakledilmiş ve Türk meşâyih hakkında mufassal mâlûmât isteyenlerin *Künûzü'l-etkiyâ* adlı esere bakmaları tavsiye edilmiştir. bk. Buhârî, s. 85. *Fevâid-i Muntehabe* ve *Künûzü'l-etkiyâ*'nın yerlerini şimdilik bilmiyoruz, bk. Semenova, I, 94.

2. Uzun Firdevsî'ye nisbet edilen ve Abdülbâki Gölpinarlı tarafından neşredilen *Vilâyetnâme: Menâkıb-ı Hünkâr Hacı Bektâş-ı Velî* adlı eserde Ahmed Yesevî'nin bazı menkıbeleri anlatıldıktan sonra: "Onun bu çeşit kerâmetleri çoktur, isteyen *Menâkıb*'ında okur" cümlesi bulunmaktadır³⁰. Bu cümleye istinâden araştırmacılar, Ahmed Yesevî'nin menkıbelerini ihtivâ eden bir eserin yazılmış ancak bugün bunun kayıp olduğunu öteden beri söyleyegelmişlerdir³¹. Bu menâkıb kitabının (kitaplarının) kim tarafından yazıldığı hakkında herhangi bir bilgi de şimdye kadar mevcut değildi. Yukarıda işâret edildiği üzere, artık Ahmed Yesevî'nin menkıbelerini ihtivâ eden iki eserin olduğu anlaşılmış, bunların müellifleri ile birisinin yeri tesbât edilmiştir. Bu müelliflerden birisi, Ahmed Yesevî'nin halifelerinden Sûfî Muhammed Dânişmend, diğeri ise Hüsâmeddîn Hüseyin b. Ali Sığnâkî (ö. 711/1311)'dir. Sığnâkî'nin yazdığı menâkıbın yerini biliyoruz. Sûfî Dânişmend'in yazdığı menâkıb ise şimdilik meçhûl. Ancak *Lemehât*'taki Ahmed Yesevî ile ilgili bilgiler (s. 48-123) temelde Sûfî Dânişmend'in yazdığı menâkıba dayandığı için, onun muhtevâsı hakkında elimizde yeterince bilgi bulunmaktadır. Hattâ Sûfî Dânişmend'in yazdığı *Menâkıb-ı Ahmed Yesevî'nin* muhtasar da olsa elimizde olduğunu söyleyebiliriz. Sûfî Dânişmend'in Ahmed Yesevî hakkında bir eseri daha vardır: *Mir'âtü'l-kulûb*. Birazdan bunun neşrini sunacağız.

SÛFÎ MUHAMMED DÂNİŞMEND

Nesebnâme'deki bilgileri göre, Sûfî Muhammed Dânişmend Zernûkî, Ahmed Yesevî'nin önde gelen halifelerindendir. Şeyhiyle birlikte kırk defa halvete girmiş ve yine şeyhinin icâzetiyle Otrâr'a gidip tekke kurmuş ve kırk yıl irşâdda bulunmuştur. Sûfî Muhammed Dânişmend'in kabri Otrâr'dadır. Önde gelen halifesi Süksük Hâce, onun ki de Evliyâ Melik'tir³².

Reşahât'ta, Sûfî Muhammed Dânişmend hakkında şöyle denir: Hâce Ahmed Yesevî'nin dört halifesinden üçüncüsüdür. Yıllarca irşâd makâmında bulunmuş ve halkı Hakk'a dâvet etmişlerdir. Hazret-i İştân (Ubeydullah Ahrâr) buyuruyorlardı ki: Sûfî Muhammed Dânişmend, çok âlim, dînine bağlı ve muttakî bir kişi imiş. Hâce Ahmed Yesevî Yesî'ye gelip halkı cehrî zikirle meşgûl edince, Sûfî Muhammed Dânişmend onu bu işten menetmek düşüncesiyle evinden çıkmış. Ahmed Yesevî, onun kendisini ikâz için gelmekte olduğunu mânen keşfedip daha görüşmeden onda mânevî tasarruflarda bulunmuş ve görüşme esnâsında onun işini tamamlamış (mürîd yapmış veya hilâfet vermiş)³³.

30 *Vilâyetnâme*, s. 15.

31 *Vilâyetnâme*, s. 105-6 (Gölpinarlı'nın notu); Ocak, s. 68-69.

32 bk. Mevlânâ Safiyyüddîn, s. 50-51. Sûfî Muhammed Dânişmend'in adı Yesevî'nin hikmetlerinde de geçer, bk. Eraslan, *Dîvân-ı Hikmet'ten Seçmeler*, s. 180.

33 Saif, I, 20-21. *Reşahât*'ın Farsça tahkikli neşrinde bulunan bu rivâyet, Osmanlı döneminde yapılan tercümesinde yoktur. Çünkü o tercümede farklı (eksik) bir nüsha esas alınmıştır. Fuad Köprülü, çalışmalarında bu tercümeyi esas aldığı ve *Lemehât, Tuhfetü'z-zâirîn* gibi diğer bazı kaynaklara ulaşamadığı için Sûfî Muhammed Dânişmend hakkında *Cevâhirü'l-ibrâr*'ın verdiği bilgilerle yetinmiş ve: "Sûfî Muhammed Dânişmend hakkında diğer hâl tercemesi kitaplarında hiçbir kayıt yoktur", demiştir. bk. Köprülü, *İlk Mutasavvıflar*, s. 34 (dipnot: 17).

Hazîni'nin *Cevâhîru'l-ibrâr*'ında Süfî Muhammed Dânişmend Zernûkî, Ahmed Yesevî'nin birinci halîfesi olarak gösterilir³⁴. Ayrıca o, Ahmed Yesevî'ye muhâlefet ile soru sormak için gelen İmâm Mergazî'nin hâfızasındaki 1000 soruyu silen kişi olarak takdîm edilir³⁵.

Âlim Şeyh, Süfî Muhammed Dânişmend hakkında benzer bir rivâyet nakleder. Ona göre soru sormak için gelen İmâm Merâğî'dir. Kerâmet göstererek onun zihnindeki soruları silen kişi Hakîm Ata, kitaplarındaki yazıları silen ise Süfî Dânişmend'dir. Süfî Dânişmend'in yazdığı *Ahmed Yesevî Menâkıbı*'ndan bazı nakiller de yapan Âlim Şeyh³⁶, onun kabrinin Yesi'ye dört fersah mesâfedeki Otrâr şehrinde olduğunu söylemektedir³⁷.

Muhammed Şerîf el-Hüseynî, İsmâil Ata'dan bahsederken şöyle der: "Şu konu kapalı kalmayın ki, Hz. Sultân İsmâil'in üç mânevî nesebi (intisâb ve icâzeti) vardır. Birincisini, Şeyh Mustafa (k.s)'dan almıştır ki ona bazıları Süzük Ata, bazıları da Süksük Ata diyorlar. Onlar Hz. Süfî Dânişmend'den ve onlar da Hz. Hâce Ahmed Yesevî'den almışlardır"³⁸. Bu rivâyetten, Süfî Dânişmend'in halîfesi Süzük Ata'nın³⁹ asıl isminin Şeyh Mustafa olduğunu anlıyoruz. Âlim Şeyh gibi, Muhammed Şerîf de, Süfî Dânişmend'in yazdığı menâkıb'dan istifâde etmiştir⁴⁰.

Nâsiruddîn Buhârî, *Tuhfetü'z-zâkirîn*'de Süfî Dânişmend'in Ahmed Yesevî'nin üçüncü halîfesi olduğunu, muttakî bir insan olup Otrâr'da Arslan Bâb'ın yakınında medfûn bulunduğunu söyler⁴¹. Oysâ Ebû Tâhir Semerkandî, *Semeriyye* adlı eserinde onun Semerkand yakınlarında medfûn olduğunu, mezar taşında isminin açıkça görüldüğünü ve *Lemehât*'ta hayâtı hakkında geniş bilgi bulunduğunu söylemektedir⁴². Semerkandî, Süfî Dânişmend adındaki başka bir şahsın kabrini, söz konusu şahısla karıştırmış olmalıdır. Ancak Süfî Dânişmend'e isnâd edilen *Mir'âtü'l-kulûb* adlı eserde Ahmed Yesevî'nin (ö. 562/1166-7) yanısıra sık sık Necmeddîn Kübrâ'dan (ö. 618/1221) nakiller yapılmış olması, üstelik Zengi Ata'nın (ö. 656/1258-9) halîfelerinden Sadr Ata'nın *Risâlesi*'nden bahsedilmesi bazı şüpheleri uyandırmaktadır. Zîrâ Sadr Ata, Ahmed Yesevî'den takriben bir asır, Süfî Dânişmend'den de yarım asır sonra (h. VII. asırda) yaşamış olması gerekir. Gerçi bu risâlede bahsedilen Sadr Ata'nın, Ahmed Yesevî'nin halîfelerinden biri ve kardeşi olduğu

34 Hazîni, *Cevâhîru'l-ibrâr*, vr. 38b.

35 Hazîni, *Cevâhîru'l-ibrâr*, vr. 40a-40b, 50a-50b. Ayrıca bk. Köprülü, *İlk Mutasavvıflar*, s. 38, 89.

36 Âlim Şeyh, *Lemehât*, s. 38-40, 48-123.

37 Âlim Şeyh, s. 129-130.

38 Muhammed Şerîf, *Huccetü'z-zâkirîn*, vr. 99a.

39 "Süzük", söz ve kelâm anlamına gelir, "süksük" ise atın yoldan sağa sola sapmasıdır. bk. Kadri, III, s. 141, 150.

40 Muhammed Şerîf, *Huccetü'z-zâkirîn*, vr. 92a. *Huccetü'z-zâkirîn*'i tedkik eden Z. V. Togan, orada Sığnâkî'nin yazdığı Ahmed Yesevî hakkındaki menâkıbtan yapılan nakli yanlış anlamış, "işân" zamirini yanlış yere bağladığı için bu menâkıbtın Süfî Dânişmend hakkında olduğunu ileri sürmüştür. bk. Togan, s. 526.

41 Buhârî, s. 86.

42 Semerkandî, s. 111.

söylenen Sadr Şeyh olması da ihtimal dâhilindedir⁴³ ki o zaman mesele hallolur. Ancak Sadr Ata adıyla meşhur olan kişi Zengi Ata'nın halffesidir.

Bu durumda iki ihtimal vardır: 1. Bu risâle Ahmed Yesevî'nin halffelerinden Sûfî Dânişmend tarafından yazılmış ya da şifâhen anlatılmış, bilâhare müridlerince bazı ilâveler yapılarak kayda geçirilmiştir. 2. Bu risâle Sûfî Muhammed Dânişmend adında başka bir zât tarafından te'lif edilmiş olabilir. *Nefahâtü'l-üns*'te Necmeddîn Kübrâ'nın halffelerinden Baba Kemâl Cendî'nin menâkıbı anlatılırken, onun Cend'e gelip Ahmed Mevlânâ'yı terbiye ettiği ve icâzet verdiği nakledilir. Ahmed Mevlânâ'nın kardeşi Muhammed Dânişmend de ağabeyinin halffelerinden Şeyh Bahâeddîn'in terbiyesinde yetişmiş ve icâzet almıştır⁴⁴. Muhtemelen h. VIII. asırda vefât eden bu Kübrevî şeyhi Muhammed Dânişmend'in Yesevîlik ile ilişkisi olup olmadığını bilmiyoruz. Ancak o dönemlerde bu iki tarikatın birbiriyle yakın ilişkiler içinde oldukları bilinmektedir⁴⁵. Bu zât da Kübrevîliğin yanısıra Yesevîliğe intisâb etmiş ve bu risâleyi kaleme almış olabilir. Ancak elde yeterli bilgi ve delil olmadığı için bu sâdece bir ihtimâldir ve kanâatimizce birinci şıktaki ihtimal daha kuvvetlidir. Ancak her iki ihtimâlde de eserin h. VIII. asır ya da öncesinde yazıldığı anlaşılmalıdır. *Cevâhiru'l-ibrâr*'ın h. X. asırda yazılmış olduğunu düşünürsek, *Mir'âtü'l-kulûb*'e "kadîm bir Yesevî risâlesi" diyebiliriz.

MİR'ÂTÜ'L-KULÛB

Bu eserin bilinen tek nüshası İsveç'in Uppsala şehrindeki Üniversite Kütüphânesinde, 472 numaralı mecmûa içinde 158b-177a varakları arasında olup Çağatay Türkçesi ile yazılmıştır⁴⁶. Toplam 534 varak olan bu mecmûa 1249/1833 senesinde istinsâh edilmiştir. Mecmûadaki diğer belli başlı eserler şunlardır: Sûfî Allahyâr, *Meslekü'l-muttakîn*; Salâh b. Mubârek Buhârî, *Enîsü't-tâlibîn ve uddetü's-sâlikîn*; anonim, *Nesebnâme-i Hâce Ahmed Yesevî ve Nesebnâme-i İsmâil Ata*; İshâk b. İsmâil Ata, *Risâle*; Abdullah Dihlevî, *Risâle*; Reşahât ve Muhammed Pârsâ'nın *Tahkikât*'ından birer bölüm; Ahmed Kâsânî, *Vâkı'a-i Hakkâniyye*⁴⁷.

Mir'âtü'l-kulûb, Ahmed Yesevî'nin tasavvufî görüşlerini derlemek gâyesiyle yazılmış bir eserdir. Ancak eserde Necmeddîn Kübrâ ve Sûfî Muhammed Dânişmend'in görüşleri de nakledilmektedir. Sûfî Dânişmend'in Ahmed Yesevî'den şifâhî olarak naklettiği sözler, bilâhare Sûfî Dânişmend'in müridlerince derlenmiş ve bu eser meydana gelmiş olabilir ki tasavvuf târihinde zaman zaman görülen bir durumdur. Eser üç bölümden oluşmaktadır: Şerâf, tarikat ve hakikat. Birinci bölümde İslâmî ve tasavvufî ahlâk, ikinci bölümde tarikat âdâbı, üçüncü bölümde ise mârifetullah konularına temâs edilir. Eserde, irşâda ehil olmayan

43 Mevlânâ Safiyyüddîn, s. 48-49.

44 Câmî, s. 435-6; DeWeese, "Bâbâ Kamâl Jandî...", s. 79-81, 92-93.

45 Köprülü, *İlk Mutasavvıflar*, s. 36 (ve dipnot: 19), 73-74.

46 Zetterstéen, I, 307.

47 Zetterstéen, I, 305-313.

kişilerin şeyhlik iddiâsında bulunmaları şiddetle tenkîd edilmiştir. *Mir'âtü'l-kulûb*, gerek Yesevîliğin ilk dönemine âid bir risâle oluşu ve gerekse *Sadr Ata Risâlesi* gibi o döneme âid bazı Yesevî eserlerine temâs etmesi sebebiyle önem arz etmektedir. Eserin dil ve üslûbu da, Çağatay edebiyatı üzerine araştırma yapanlar için ayrıca önem arz edebilir. Ancak bu konu bizim ihtisas sahamıza girmediği için onu erbâbına havâle ediyoruz.

Bu eserden şimdiye kadar istifâde eden olmamıştır. Fuad Köprülü *İlk Mutasavvıflar*'ı yazarken bu eseri hiç duymamış, *İslâm Ansiklopedisi*'ne yazdığı Ahmed Yesevî maddesinin bibliyografyasında *Le Monde Oriental* (XXII, 1-3, Uppsala 1928) dergisinden istifâdeyle *Mir'âtü'l-kulûb* adında bir eser olduğuna işâret etmiş⁴⁸ ancak gördüğümüz kadarıyla ne o, ne de ondan sonra Yesevîlik üzerine araştırma yapanlar bu eserden istifâde etmemişlerdir.

Eserin, önce Çağatay Türkçesi ile yazılmış olan asıl metnini, ardından günümüz Türkçe'sine uyarlanmış şeklini takdîm edeceğiz. Metinde geçen âyet, hadis ve kelâm-ı kibâr türündeki Arapça ibârelerin imlâsında bâriz hatâların oluşu, müstensihin Arapça bilmediği şekilde yorumlanabilir. Neşirde bu hatâları büyük ölçüde düzelttik. Çağatayca metni ise genelde aynen muhâfaza ettik. Meselâ metinde "gerekir" anlamındaki kelime bazen kerek, bazen de kirek şeklinde yazılmıştır ki her iki imlâ da doğrudur, bunlar muhâfaza edilmiştir. Ancak teknik zorluklardan dolayı transkripsiyon işâretleri kullanılmamış, bunun yerine küçük uyarlamalar yapılmıştır. Meselâ Arapça ve Farsça kökenli kelimelerdeki uzatmalar gösterilmiş, "hemze" düz apostrofla, "ayn" ters apostrofla, sağır kef "g" harfi ile, "gayn" ise "ğ" ile ifâde edilmiştir. *

Mir'âtü'l-kulûb'un İsveç'ten getirilmesinde yardımlarını esirgemeyen hocalarım, M. Ü. İlahiyat Fak. öğretim üyeleri Mehmet Ali Sarı ve İrfan Gündüz Beylere, ayrıca Çağatayca metni gözden geçiren İstanbul Ün. Ed. Fak. öğretim üyesi Kemal Eraslan Bey'e teşekkürü bir borç biliyorum.

METİN

MİR'ÂTÜ'L-KULÛB

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
الْحَمْدُ لِلَّهِ السَّمِيعِ الْعَلِيمِ وَسُبْحَانَ اللَّهِ الْخَلَّاقِ الْكَرِيمِ

Ya'nî bilgil ve âgâh bolğıl ki, bu risâle-i müteberrikeni cem' kılğın burhânü's-şerî'at ve erbâbü't-tarîkat ya'nî Mevlânâ Sûfî-yi Dânişmend turur kim Hazret-i sultânü'l-'ârifin ve kudvetü'l-müteverri'in ve kutbü'l-aktâb-ı rûy-i zemîn ya'nî Hâce Ahmed-i Yesevî

48 Köprülü, "Ahmed Yesevî", s. 215.

rahmetu'llâhi 'aleyhining akvâllarının bu azîz Sûfî Muhammed-i Dânişmend ayturlar. Ammâ bu risâlening kitâbet kılğanının sebebi ol erdi kim, künlerde bir kün tamâmî sûfîler subh u şâm belki 'ale'd-devâm zıkr halkasında müstakîm irdiler. Hazret-i Sultânğa 'arz kıldılar: Şeyhlik ve müridlik bâbıda ve takı bu [vr. 159a] silsile-i 'azîmning sülûk ve tarîkasıdın haber berseniz kim sizdin song ehl-i tarîkalarğa yâdgâr kalğay. Andın song bu risâleni *Mir'âtü'l-kulûb* at koyuldı ya'nî köngüllerni közgüsü. Ve her kim irse közgüğe baksa yüzini körer ve takı âyîne-i ğayb bolsa anı hem körer. Pes her kim erse bu kitâbnı okusa takı öz 'aybını körse ve bilse, anıng tedârikide bolup tevbe ve istiğfâr birle bîhûd bolsa, ümîd ol kim Allâhu Te'âlâ ol 'ayb ve ol taksîrin 'afv kılğay. Ve her sâlik kim bu risâleni okusa veyâ okumışıdın işitip 'amel kılrsa köngül közgüsü açsa ve onsikiz ming âlemdeği 'acâyib ve ğarâyiblerni müşâhede kılrsa ve kıyâmetde âmennâ ve saddaknâ likâ-i zü'l-celâl-i bî-çûn u bî-çigüne dîdârın körse hiç 'acîb ve ğarîb bolmağay.

Muhabbet, sûz, şevk deyü bu risâle-i *Mir'âtü'l-kulûb*[nı] üç bâb üze binâ kıldılar. Ol ma'nâ üçün kim Mevlâ 'azze ve celle öz hazretide kulların yakın kilsün dip din ve İslâm yolını atâ kıldı. Ol yolğa üç at koydı. Evvel şerî'at, ikkinçi tarîkat, üçünçi hakîkat. Bu ma'nâ üçün [159b] üç bâb üze binâ kılındı. Ve takı kelâm içinde yâd kıldı:

قوله تعالى: قال إني ذاهب إلى ربي سيهدين

İbrâhîm 'aleyhi's-selâm [arz]⁴⁹ kıldı kim: Bedürüstî Perverdigârım köndürdi meni tüz yolığa. Ya'nî murâd bu yoldın İslâm yolu turur. Ammâ Mevlâ Te'âlâ yolu üç tarîka bolup turur. Bu delîl birle kim:

دين الإسلام طريق إلى الله تعالى . الشريعة ابتداء والحقيقة انتهاء والطريقة بينهما

Ve takı Şeyh Necmeddîn-i Kübrâ rahimehu'llâh haber berür kim:

إن في كل عمل شريعة وطريقة وحقيقة، كذلك الإرادة، في الشريعة العلم والأعمال وفي الطريقة كشف القلوب والحال وفي الحقيقة رؤية ولقاء ذو الجلال

Ve takı Hazret-i Mevlâ⁵⁰ aytp turur:

الشريعة أقوالى والطريقة أفعالي والحقيقة حالي

49 Metinde "İbrâhîm aleyhi's-selâmğa" diye yazılmıştır.

50 Burası "Hazret-i Peygamber" olmalıydı. İstinsâh hatâsı olmalıdır.

Ve takı Sultânü'l-ârifin rahimehu'llâh aytıp turur:

الشريعة عمل بالأركان أي بالظاهر، والطريقة عمل بالقلب، والحقيقة عمل بالسر

Sultânü'l-ârifin aytıp turur: Muktedâ üç kısım turur: Şerf'at muktedâsı 'âlimler ve pâdişahlar tururlar, tarikat muktedâsı şeyhler ve sûfiler tururlar, hakikat muktedâsı ârifler ve mukarreb meşâyihler tururlar. Eger 'âlimler ve pâdişahlar [160a] şerf'atta emr-i ma'rûf [kılıp] nehy-i münkerdin yığılıp ve özgelerge fermânlasalar tüz yoldın azmağaylar. Takı alarğa iktidâ ve ittibâ' kılğanlar hîç azmağaylar. Eger mundağ şerâyit birle bolmasalar, şerf'at yolıdın azğaylar. Eger şeyhler ve sûfiler kim riyâzat tartıp ve mücâhede çekip köngül 'âlemini açıp yitmiş⁵¹ makâmın keçip ğâyib ervâhlarğa ve firiştelergë⁵² sohbetlik bolsalar, tarikat yolıdın bu türlüğ şeyh ve sûfiler azmağay. Andağ bozorgvârğa iktidâ ve ittibâ' kılğanlar hem azmağaylar. Bu şerâyitler birle bolmasalar, tarikat yolıdın azğaylar, iktidâ ve ittibâ' kılğanlar hem azğaylar. Ammâ mukarreb bendeler ve meşâyihler hakikat mâsiva'llâhdın keçip sırrını sırğa ulasalar murâdlarığa yetip hakikat yolıdın azmağaylar. Ve alarğa iktidâ ve ittibâ' kılğanlar hem azmağaylar. Eger bu şerâyit birle bolmasa hakikat yolıdın azıp murâd ve maksûdğa yetmegeyler. Va'llâhu a'lem.

Ya'nî Sûfî Muhammed-i Dânişmend onga nazîren aytıp tururlar kim: Meselâ Hicâz vilâyetining pâdişâhı, Hıtây vilâyetining pâdişâhığa ilçi yiberse, [160b] ol ilçi yol bilmese, biri baş bolup yol başlasa tüz yoldın azıp sersân bolğay ve hem ilçi sersân bolğay. Eger o kılavuz körgegen yolını yangılmasa, kılavuz tutğanlar hem azmağaylar. Dervîş yâ şeyh bolğan, yol bilgüçi kılavuzğa mengzer. İktidâ kılğanlar ve tâbi' bolğanlar kılavuz tutğanğa mengzer.

Sûfî Muhammed-i Dânişmend aytıp tururlar kim: Kayu meşâyih yitmiş makâmın keçmeyin şeyhlik ve muktedâlık da'vâ kılssa, da'vâsın bâtil bolğay. Belkim ol yitmiş makâmın keçken bozorg meşâyihler[ğa] düşmen bolğaylar. Ayğaylar kim: Ey bâtil da'vâ kılğan, sanga iktidâ ve ittibâ' kılğanlar bâtil ve fâsiddürler. Ol mütâba'at kılğan mürîd ve ashâbların hem yazukları o yalğançı bâtil şeyhning boynığa bolğay.

Şeyh Necmeddîn-i Kübrâ rahimehu'llâh aytıp tururlar kim: Ba'zılar "şerf'at birle yürür men" dip da'vâ kılurlar ve ba'zılar hakikat birle. Ammâ şerf'at birle da'vâ kılğanlarını mü'min ve müselmân ayturlar. Ve tarikat birle yürüenlerni şeyh ve sûfî ve zâhid ayturlar. Ve hakikat birle yürüenlerni 'ârif ve 'âşık ve muhib ayturlar. Pes bu yolı da'vâ kılğan kimerselerge ma'nâ kerek. Eger ma'nâsı râst bolup da'vâsı râst bolsa Tengri 'azze ve celle

51 Bu kelime "yetmiş" şeklinde de telaffuz edilmektedir.

52 Bu kelime "ferište" şeklinde de telaffuz edilmektedir.

dost tutar. Eger ma'nâsı râst bolmasa, da'vâ yalğan bolsa, نعوذ بالله من ذلك andağ kimerse
Hudâ-yı Te'âlânıng düşmeni turur. [161a] ويل يومئذ للمكذبين

Ve Hazret-i Peyğamber salla'llâhu 'aleyhi ve sellem bâz ayturlar kim: الكذاب عدو الله

Bu yolda yalğançılık birle yürmegil ve râstlık birle yürgil ki da'vâga ma'nâ kerek. Ma'nâ siznige kerek. Ammâ her nemersening ma'nâsın öz câyda beyân kılunur inşâ'allâhü Te'âlâ.

قال رسول الله ﷺ: الشريعة أقوالى والطريقة أفعالى والحقيقة أحوالى

Aydılar kim: Şerî'at mening sözlegen sözüüm turur ve tarîkat mening kılğan fi'llerim turur. Rasûl salla'llâhu 'aleyhi ve sellem şerî'at mening sözlegen sözüüm yetdi. Tarîkatnı mening sözlegen yetmedi. Kılğan fi'llerim yetdi. Cevâb andağ kim aytmışlar: Hazret-i Rasûlullâh mi'râc tünide Mevlâ 'azze ve celle birle bî-vâsıta toksan ming sözleştiler. Ottuz ming şerî'atda ve ottuz ming tarîkatda ve ottuz ming hakikat irdi. Yene fermân boldı kim, ottuz ming şerî'atnı sözlerini barça-i mü'min ve kâfir ve fâsıklarga ayğıl. Ve lîkin tarîkat sözni tilegenlerge ayğıl. Ve lîkin hakikatnı aslâ aytmağıl.

Sultânü'l-'ârifin Hazret-i Hâce Ahmed-i Yesevî aytıp tururlar kim:

الشريعة عمل بالأركان اي بالظاهر

Bi'l-erkândın murâd ferâiz ve vâcibât ve sünen ve âdâb [161b] kamuğ bolur. Ammâ şerî'at birle yürür men dip da'vâ kılğanlar, mü'min müselmân atandılar. Da'vâlarğa ma'nâ kerek. Ma'nâ ol turur kim, Mevlâ Te'âlânıng fermânı kullarığa iki vech birle turur: Biri emr-i ma'rûf ve takı nehy-i münker⁵³.

كنتم خير أمت أخرجت للناس تأمرون بالمعروف وتنهون عن المنكر

aydı. Bu mü'min müselmân atanğanlar kamuğ emr-i ma'rûfnı becâ kiltürüp, nehy-i münkerdin yarak bolup tursalar şerî'atda da'vâların râst bolup mü'min ve müselmânlıkları dürüst irgen. Hudâ-yı 'azze ve cellege çın kul bolğaylar.

53 Bu ifâde burada: Emredilen ma'rûf (farz) ve nehyedilen münker (haram) anlamında, bir nevî atf-ı tefsîrdir.

الله ولي الذين آمنوا يخرجهم من الظلمات إلى النور

Eger emr-i ma'rûfı becâ kiltürmey, nehy-i münkerdin yırak bolmay, mü'min ve müselmân men dise da'vâsı yalğan turur ve özi yalğançıdır. Emr-i ma'rûf oldur kim, her nemerse kim şerî'atde meşrû' bolsa anı kabûl kılmak ve özgelerge fermânlamak turur. Ve takı nehy-i münker ol turur kim, küfür ve nifâk ve şek ve şirk ve 'ucb ve riyâ ve zulüm kılmak, harâm yimek, yalğan sözlemek ve gıybet kılmak ve zinâ kılmak ve çağır içmek ve beng yimek ve mü'minlerni nâ meşrû' azar bermek. Bu kamuğı nehy-i münker turur.

من رأي منكم منكرًا فليغيره بيده وإن لم يستطع [آ١٦٢] فبلسانه فإن لم
يستطع فبقلبه وذلك أضعف الإيمان

Her kimerse nehy-i münker kılrsa anı men' kılmak kerek. Eger ilgi birle küçi yetmese tili birle, ve eger tili birle küçi yetmese köngülü birle düşmen tutsun. Ol îmânning za'iflığıdır turur. Eger mü'min ol bürdeni (?) körtüp men' kılmasa anıng kılması yazukığa şerik bolğay. Niçük kim Peyğamber şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem aydılar kim:

الرضاء بالكفر كفر والمعصية معصية

Şeyh Hasan-ı Basrî rahimehu'llâh ayıp tururlar: Şerî'at ol vakitte tamam bolur kim Hızırnı tamam köngüldin kiterse. *Kitâb-ı Hulâsa*'da kiltürüp tururlar kim:

لا يدخل الجنة أحد إن كان في قلبه مثقال خردل من كبر

Ya'nî uçmak kirmes ol kimerse kim köngülide süst dâneçe kibr bolsa. Ve takı ehl-i ma'rifet andağ ayıp tururlar kim:

المتكبر الذي يرى نفسه خيرا من غيره

Ya'nî men-menlik kılguçi ol kimerse kim özini özge kimerselerdin yahşı körer. Pes mundağ kişi uçmahka kirmegey. Ve takı Peyğamber şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem aydılar:

البخيل لا يدخل الجنة وإن كان مؤمنا، السخى لا يدخل النار وإن كان كافرا

Ya'nî bahîl Bihişt kirmegey egerçi mü'min bolsa ve cevânmerd Dûzehde kirmes egerçi kâfir bolsa. Şeyh Cüneyd-i Bağdâdî [162b] rahimehu'llâh ayıp tururlar:

العالمون كلهم بين الخوف والرجاء

Eger Mevlâ 'azze ve celledin fermân bolsa kim cümle kullarım tamuğluk turur, meger bir kul uçmahlık, ümîd tutmak kerek kim uçmaklık men bolğay men, dip. Ve eger fermânlasa kim bir neçe kullarım uçmaklık turur, meger bir kul dûzehî turur, kurmaklık kerek kim dûzehî men bolmağay men. Pes havf recâ arasında bolmak kerek.

Sûfî Muhammed-i Dânişmend, Sultânü'l-'ârifîndin nakl kılıp tururlar kim, şerî'atnı tamam kılmagunça tarîkatda kadem koysa bolmas. Men-menlikdin keçip yoklukda bolsa, terîk olsa, andın song tarîkda kadem urşa bolur. Niçük kim, Peyğamber salla'llâhu 'aleyhi ve sellem aydılar: موتوا قبل أن تموتوا. صدق رسول الله

الباب الثاني : في الطريقة

قال الله تعالى : إتبع ملة ابراهيم حنيفا . قوله تعالى : يوم لا ينفع مال ولا بنون إلا من

أتى الله بقلب سليم

Hazret-i Hâce Ahmed-i Yesevî rahimehu'llâh aydılar: Allâhu Te'âlâ fermân yetkürdi an hazret salla'llâhu 'aleyhi ve sellemge kim: İttibâ' kılğıl İbrâhîmning râst dînige. Ve yene fermânladı kim: İttibâ' kılğınız anıng râst dînige dip. Hazret-i Muhammed Mustafâ salla'llâhu 'aleyhi ve sellem muktedâ-yı [163a] 'âlemiyân irdiler kim:

وما أرسلناك إلا رحمة للعالمين

İbrâhîm dînige ittibâ' kılğın dimekde hikmet ne turur? Cevâb: Vallâhü a'lem, hikmet ol turur kim, İbrâhîm 'aleyhi's-selâmın atanız dip yâd kıldı. Oğul atağa ittibâ' kılğıçı bolur. Ve takı İbrâhîm 'aleyhi's-selâmın atangız dimekde ne hikmet turur? Cevâb ol turur kim, İbrâhîm 'aleyhi's-selâmın burun tarîkat berilmedi. Evvel tarîkat İbrâhîm 'aleyhi's-selânga berilgen üçün atangız ayttı. Haberde kilip turur kim: Ümmü'l-ervâh Muhammed 'aleyhi's-selâm turur ve ümmü'l-ecsâd cesed-i Âdem 'aleyhi's-selâm turur. Tenler atası Âdem 'aleyhi's-selâmın teni turur dimişler. Vallâhü a'lem. Ve Hazret-i Muhammed Mustafâ salla'llâhu 'aleyhi ve sellemni canlarındın burun can yaratılmadı. Takı Âdem

'aleyhi's-selâmning 'ayndın burun ten yaratılmadı. Ol sebebdin burun Hazret-i Risâletpenâhî salla'llâhu 'aleyhi ve sellemni can canlar atası boldı. Ve takı tenler atası Âdem 'aleyhi's-selâmni teni, tenler atası boldı. Allâhu Te'âlâ kelâm-ı mecîdde yâd kıldı kim:

يوم لا ينفع مال ولا بنون إلا من أتى الله بقلب سليم

Ya'nî kıyâmet kün [163b] mal, tavar, oğul ve kız asığ kılmas. Meger kalb-i selîm birle Tengri 'azze ve celle hazretiğe yetse, ol asığ kılır, didi. Kalb-i selîmde ihtilâf köp turur müfessir meşâyıhlar içinde. Ammâ Mevlânâ Sûfi-yi Dânişmend rahimehu'llâh Hâce Ahmed-i Yesevîdin andağ nakl kılıp tururlar kim: Kalb-i selîm bolmagunça tarîkatda kadem koysa bolmas ve her kimerse tört deryâdın keçse kalb-i selîm bolur. Evvel dünyâ deryâsı, ikkinçi halk deryâsı, üçünçi şeytân deryâsı, törtünçi nefis deryâsı. Bu deryâlarğa kime kirek kim kimesiz keçip bolmas. Evvel dünyâ deryâsını, kimesi zühd⁵⁴ turur, aşuğı kanâat turur, bilgeni harlık turur, lengeri sabr turur. İkkinçi halk deryâsı, aning kimesi nâ-ümîdlik ve katî'at turur ve lengeri firâk turur, olturuşu halvet turur. Üçünçi şeytân deryâsının kimesi zikr turur, aşuğı tesbîh, lengeri havf recâ, olturuşu muhabbet turur. Törtünçi nefsining deryâsı, kimesi açlık ve susağlık turur, aşuğı ya'nî yimişi aşk turur, lengeri zevk turur, çöküşüki ya'nî olturuşu şevk turur. Pes bu deryâlardın keçgen kimerse tarîkat yolıda sezâvâr bolup kalb-i selîm hâsıl kılır⁵⁵. [164a] Bu deryâlardın keçmeyin ve bu yürğenlerin kilmeyin eger tarîkat yolıda kâdem koysa ol ahmak turur. Andağ kişige tâbi' bolğanlar hem ahmak turur. Nitük kim Peyğamber salla'llâhu 'aleyhi ve sellem aydılar kim: الأحمق عدوى

Ya'nî ahmak mening düşmenim turur. Ve takı bilmek kirek kim, Rasûlullah salla'llâhu 'aleyhi ve sellem aydılar: الطريقة افعالي

Ya'nî fi'lleri. Hergiz kiçelerde uyumas irdiler. Zikr ve tesbîhdin bir zaman fâriğ irmes irdiler. Meger kündüzi tüş vaktide kaylûle uykusın kılır irdiler.

قال رسول الله ﷺ: ينام عيناى ولا ينام قلبي

Ya'nî köz uyur ve köngül uyumas. Ve ta'âmni az yir irdiler. Ba'zı kavldede Hazret-i Peyğamber salla'llâhu 'aleyhi ve sellem yitmiş üç başkaça şerf'attaşı birle on ikki batman ta'âm yidiler.

54 Metinde "zehr" gibi yazılmış ama anlam yönünden "zühd" olmalı.

55 Bu rivâyetin bir benzeri, Lemehât'ta, Sûfi Dânişmend'e âid Ahmed Yesevî Menâkıbı'ndan yapılan nakiller meyânında geçmektedir, bk. Âlim Şeyh, s. 74-75.

قال مغيرة بن شعبة رضي الله عنه: قام النبي في الليل حتى تورمت قدماه فقيل: لم تصنع هذا الصنع وقد غفر منك ما تقدم وما تأخر. قال النبي ﷺ: أفلا أكون عبدا شكورا

Muğîre atlık sahâbe radiyallâhü anh ayıtp turur kim: Peyğamber salla'llâhu 'aleyhi ve sellem her kiçe tang atkunça kâyim turup tâ'at kılur irdiler kim mübârek ayağları verm kıldı. Sahâbe [164b] radiyallâhü anh [üm] aydılar: Yâ Rasûlallâh! Sizning mâ tekaddem ve mâ teahhar Hudâ-yı Te'âlâ dip tur ve kılmuşlarnıgızını yarlıkar. Ne üçün özüngizni meşakkatda salursız? Rasûlullâh salla'llâhu 'aleyhi ve sellem aydılar: Ey sahâbelerim! Mening dig yetim Muhammedni Perverdigârım "Dostum ve habîbim" dip aydı ve anıng şükranesi üçün tâ'at ve 'ibâdet kılur men. Andın song Mevlâ 'azze ve celle fermânladı kim:

يا ايها المزمّل قم الليل الا قليلا نصفه أو انقص منه قليلا

Ya'nî: Ey Muhammed! Seni imgek üçün yaratmadım. Tün ortasında turup tâ'at kılğıl, takı arturmagıl ve takı kem itmegil. Uşbu fermân tigendin song Hazret-i Muhammed Mustafâ salla'llâhu 'aleyhi ve sellem tünning üçdin birini tâ'at bilen ötkerür irdiler.

وطائفة من الذين معك

Ya'nî: Ol tâife kim sening birlen bolsa ya'nî sanga bey'at kılıp kılğan 'amel birle bolsalar alar hem sening dig tünning üçlüşidin birini uyağ turup tâ'at kılunlar dip fermânladı irse Peyğamber salla'llâhu 'aleyhi ve sellem andağ kılıp sahâbeleriğe hem mundağ kılınglar dip fermânladılar. Sahâbeler hem mundağ kıldılar. [165a] Pes ey tâliḫ-i sâdik ve ey yâr-ı muvâfik! An hazret salla'llâhu 'aleyhi ve sellemning fi'l ve 'amelleridin munça zikrini kılduk. Ced ve cehd kılgen eger ümmet bolsang pey-revlik kılıp. Yalğançı bolma kim, الكذاب عدو الله didiler.

Mevlânâ Sûfi-yi Dânişmend didiler kim: Hâce Ahmed-i Yesevî rahimehu'llân 'inâyet kılıp ayturlar: الطريقة عمل بالقلب

Ya'nî tarikat köngül birle 'amel kılmakdur ve köngül 'âlemni közini açmak turur. Niçük kim Hazret-i Muhammed Mustafâ salla'llâhu 'aleyhi ve sellem bu ma'nâdın haber berip tururlar kim:

إن لله سبعين ألف حجابا من نور وظلمة لو كشفها لاحترق ما أدرك بصره

Bedürüstî ki Tengri 'azze ve cellening yitmiş ming hicâbı bar turur nurdın ve karanğulukdın. Eger açsa her âyîne köydürür her nemersege yetse ol közni nurı. Ve takı 'âlem-i kübrâ ve suğrâ bar turur. Közge körünmes nemerseler 'âlem-i kübrâda turur. Ammâ ehl-i tasavvuf katıda köngül 'âlemi açılsa on sikiz ming 'âlemni 'aynü'l-'ayân körer. Niçük kim 'âlem-i suğrâda körünür. Ammâ köngül açmakda katık riyâzat tartmak kirek. Mevlâ 'azze ve celle Kur'ânda [165b] haber berür kim:

والذين جاهدوا فينا لنهدينهم سبلنا

Ve takı Rasûlullâh salla'llâhu 'aleyhi ve sellem ayıtp tururlar kim: موتوا قبل أن تموتوا

Şeyh Hasan-ı Basrî rahimehu'llâh ayıtp turur: Şeyh Bâyezîd-i Bistâmîgeçe cümle meşâyihlar altmış künde bir lokma ta'âm yir irdiler. Bu altmış kiçe kündüzde uyumas irdiler. Tengrining zikrin ayıtp tarfetü'l-'aynğaçe hâlf bolmadılar. Andın song köngül 'âlemi açılmış. Şeyh Bâyezîd-i Bistâmî rahimehu'llâhdın Hâce Ahmed-i Yesevî rahimehu'llâhğaçe tiger şeyh ve meşâyihlar kırk künde bir lokma ta'âm yidiler ve kırk kiçe kündüz⁵⁶ uyumadılar. Köz yumup zikrdin hâlf bolmadılar. Andın song köngül 'âlemi açılmış. Hakîm Süleyman kaddesallâhu rûhahû kırk künde mundağ kıldı. Mahmûd Hâce rahimehu'llâh yigirmi tokkuz künde ve Zengî Ata rahimehu'llâh on tokkuz künde mundağ kıldılar.

Ve Şeyh Necmeddîn-i Kübrâ rahimehu'llâh ayıtp tururlar kim: Köngül 'âlemi açılmağunça şeyhlik kılmak ve mürîd almak revâ irmes. Şeyh Ahmed-i Yesevî ayıtp tururlar kim: Yitmiş makâmın keçmeyin şeyhlik da'vâ kılsa ol hemân büt hemân⁵⁷.

Ammâ *Sadr Ata Risâlesi*'de [166a] kiltürüp turur kim: Köngül 'âlemin açılmayın, Ğavs ve Ğıyâs, Hızır ve İlyâs başlığ ğâyib irenler birle sohbetlik bolmayın, takı alardın icâzet almayın şeyhlik da'vâsın kılsa kezzâb ve mübtedî' ve şeytân turur, dimişler. Eger kimerse bu zikr kılğan ğâyib irenlerdın ve ervâhlardın icâzetlik bolup şeyhlikni mesnedide mürîd ve ashâbları birle halvet oltursa andağ şeyhge ğâyib irenler terbiyet kılıp tarikatdın ta'fîm kılurlar ve mededkâr bolurlar. Ve takı mürîd ve ashâbları da bu halvetdın vecd ve feyz hâsıl bolur. Bu hâletni makâm-ı sekr ayıtp tururlar. Ol makâmında sâlikge nemerseler mevcut bolur ve mevcut ol bolur kim makâm-ı ğaybdın ne kilse munga tecellî kılur; ya bolur şeyh atanğan nemerse vâkıf bolğay kim mürîdning üçyüz altmış tumuruğa kim kaysı tumurı râzı turur ve kaysısı râzı irmez. Pes şeyh atanğan terbiyet kılıp mürîdni murâdığa yetkürse irâdet almak revâ turur. Eger mürîdni murâdığa yetkürelmese mürîd almak revâ irmes. Kıyâmet kün hesâbgâhta cevâb bermek kirek. Helal bolsa hesâb, harâm [166b] bolsa 'azâb körmek kirek. Ammâ köngül 'âlemi açılma ve yitmiş makâmğa yetse ol köngül Mevlâ 'azze ve

⁵⁶ Metinde "küz" yazılmıştır.

⁵⁷ Bu cümle *Fakr-nâme*'de "ol hemân büt bolğay" şeklinde geçmektedir. Eraslan, "Fakr-nâme", s. 71.

cellening nazargâhı bolur. Niçük kim Peyğamber salla'llâhu 'aleyhi ve sellem aytıp tururlar: لا ينظر إلى صوركم ولكن ينظر إلى قلوبكم

Ve yine aytıp tururlar kim: قلب المؤمن عرش الرحمن وقلب المؤمن بيت الرحمن

Hiz. Peyğamber salla'llâhu 'aleyhi ve sellem andağ 'inâyet kıldılar ve Hiz. Dâvûd 'aleyhi's-selâm münâcât kılıp aydı: İlâhî! Dünyâda pâdişâh atanğan kullarning bar ve alarning hazîneleri bar. Sening⁵⁸ Pes sening hazîneng kayda turur. Mevlâ 'azze ve celledin fermân kildi kim: Ey Dâvûd! Mening hazînem, mü'min kullarımni köngülleri turur. Dünyâda pâdişâh atanğan kullarım hazîneleriğe gâh gâh nazar kılurlar. Yâ Dâvûd! Men ol köngül hazînemge her künde üçyüz altmış meretebe nazar kılur men. Pes bu sıfatlık köngül şâyed Ka'bedin efdal bolğay, anın üçün kim Ka'berâ Hiz. İbrâhîm binâ kıldı ammâ köngülni Rabbü'l-celîl binâ kıldı. Ammâ bu zâhir Ka'beğe kamuğ-mahlûklar nazar kılur ve lîkin köngülge Mevlâ Te'âlâ nazar kılur.

Pes ol muktedâ kim bu sıfatlık [167a] köngül 'âlemin açsa ve yitmiş makâmın keçse şeyhlik anga müsellemler bolur. Eger bu sıfatsız muktedâ bolsa kezzâb turur. Andağ şeyhdin hazar kılmak kirek. Ammâ ol şeyh kim köngül 'âlemin açılmış bolsa andağ mürşid-i kâmilning nazarı mürfdge tüşse ol mürfd bihûş bolup yıkılğay. Niçük kim Hiz. Mûsâ 'aleyhi's-selâm makâm-ı râzda Tûr-i Sînâda tecellî-yi zâtî-yi Tengri irse tağ pâre pâre boldı ve irib aktı. Anı körüp Mûsâ 'aleyhi's-selâm bihûş boldı. Andın song Tengri 'azze ve celle kelâm içinde haber beriptur kim:

قوله تعالى: فلما تجلى ربه للجبل جعله دكا وخر موسى صعيقا

Hiz. Şeyh Necmeddîn-i Kübrâ rahimehu'llâh aytıp tururlar: Mürfdning bihûd bolmaklığda üç vech bar turur: Evvel cezbe hâlin, ikkinçi vecd hâlin, üçünçi şeyhning nazarı hâlidin. Evvelğisi bid'at turur, ikkinçisi sünnet turur, üçünçisi vâcib turur ve hem tâ'atdur. Ammâ cezbe ol bolur kim Tengri 'azze ve celle fazlı birle rahmetiğe takı hazretiğe yakın bolayın dip yıkılır. Pes bu bid'at turur. Vecd hâleti ol bolur kim Tengri [167b] 'azze ve cellening kelâmı yâ zikri köngülge eser kılıp halâvet ve lezzet taşıp tâkat tutalmay yıkılır. Bu sünnet turur. Pes üçünçi, şeyhning nazarığa tâkat tutalmay yıkılır. Bu vâcib turur. Ve Şeyh Muzaffer Deryâyî rahimehu'llâh aydı: Hızır 'aleyhi's-selâm bile yetti yıl yürdüm, sordum ki: Ey Hâce! Davûd 'aleyhi's-selâmni meclisinde boldungızmu ve kelimâtın işittingızmu? Hızır aydılar: Âri, işittim, kelimâtuları ism-i zât irdi. Zevk ve şevk hâlide Allâh Allâh didi irse huzzâr-ı meclisdin bir yârğa hâleti eser kıldı ve na'ra urup yıkıldı ve hûşidin kitti ve Dâvud 'aleyhi's-selâm aydılar: Bu kişini södrap deryâğa salınglar.

58 Bu kelime fazladır.

Eger munung na'rası, bihûş bolup yıkılmağı hak bolsa deryâdın kutulğay. Ve eger yalğan bolsa kutulmağay. Derhal ol kimerseni deryâ katığa kiltürdiler irse deryânı suyi kurudu. Anı körüp Dâvûd 'aleyhi's-selâm na'ra urup özini minberdin taşladı.

Şeyh Necmeddîn-i Kübrâ rahimehu'llâh aydı kim: Yitmiş makâmı keçse andın song na'ra urup yıkılmağay, ziyân kılmağay. Şeyh Ahmed-i Yesevî rahimehu'llâh kiltürüp turur kim: Yitmiş makâmın ilmini bilmek kerek ve ilmini kılmak kerek, andın [168a] song Mevlâ 'azze ve celledin 'inâyet bolsa makâmğa yetgey.

Mevlânâ Sûfî Muhammed-i Dânişmend ayıp turur kim: O cümle makâm keşfu'l-kubûr ve keşfu'l-kulûb turur. Ve bular makâmıların kiçikrakı turur. Bu kıyâs birle ol kimerse kim yitmiş makâmın keçse, andın song şeyhlik mesnedide olturup mürîd almak ve nezr almak zarûret hâletide ve dermândelik hâllerinde velâyet hâli makâmın haber bermak ve körsetmek revâ turur ve müsellemler bolur. Mundağın ol şeyh kim yitmiş makâmın keçmeyin ve köngül 'âlemin açmayin irâdet alsa ve mu'âmele itse revâ irmes. Pes mundağ şeyh dünyâdın barsa dîniğe zarar ve îmânığa hatar kiltürür.

Ammâ Şeyh Necmeddîn-i Kübrâ rahimehu'llâh dip turur: Mu'âmele almanın şartı budur kim, her nemerse kim niyâz-ı bendedin zâhir bolsa az ve köp, fakir, miskin ve muhtaçlarğa bermak kerek. İkkinçi, az ve köpni ting körmak kerek. Üçünçi, öz ehl-i beytiğe kılmasa kerek ve takı ol niyâzda eger şüphe bolsa almağay. Ve takı bendeni dâyim duâ tazarru' bilen Tengri 'azze ve celledin [168b] yarlıkda râh-ı râst bergin dip tilemek kerek.

Şeyh Necmeddîn-i Kübrâ rahimehu'llâh ayıp tururlar kim: Muktedâ kim yitmiş makâmın keçse ve köngül 'âlemin açsa andağ muktedâğa zarûret ve ihtiyâc-ı küllî bolsa velâyet ve kerâmetdin haber berse revâdur. Ve Hz. Peyğamber 'aleyhi's-selâmın kâfirler mu'cize tilediler irse zarûret ve ihtiyâc hâlide mu'cize körgüzdiler. Anıng üçün ayıp tururlar:

قال النبي ﷺ : الشيخ في قومه كالنبي في أمته في أقواله وأفعاله وأحواله

Pes mundağ şeyhge mürîd irâdet kılsa revâ turur. Ve takı mundağ münkirlerge ve münâfıklarğa tüz yolını körgüzmeük üçün zarûret hâlinde kerâmet körgüzse revâ bolur.

Sûfî Muhammed-i Dânişmend ayıp turur: Sultânü'l-'ârifin Hâce Ahmed-i Yesevî rahimehu'llâhdın andağ işittim kim, mürîd şeyhge irâdet kılğandın song yenebir bir özge şeyhge barıp irâde kıla elmes. Ve eger bu şeyh mürşid bolmasa mürîdni murâdığa yetkürelmese özge mürşidde barsa ve hizmet kılma ol mürşiddin murâdı hâsil bolsa revâ bolur. Ammâ pirdin icâzet almak kerek. Bu mesel ma'rûf turur kim: İcâzet birge ve hizmet mingge. Ve takı şeyhge vâcib turur kim mürîdge fermânlamak ve makâmın makâmğa

yetkürmek. [169a] Ve takı mürîdçe lâzım turur kim, şeyh fermânlağandın 'amel kılmak kerek. Haberde irur kim: وما على الرسول إلا البلاغ المبين

Nitük kim Peyğamber salla'llâhu 'aleyhi ve sellem Tengri Te'âlâ fermânını ümmetiğe yetkürdi. Şeyh takı Tengri fermânını mürîdçe andağ yetkürgey. Takı makâmğa yetkürgey. Andağ kim Muhammed Mustafâ salla'llâhu 'aleyhi ve sellem kiçe kündüz ümmetni hakkıda kayğurup penc hezâr zârı kılır irdiler. Mundağ şeyh bolgan kimerse subh u şâm yalbarıp mürîdni tilep murâdığa yetkürgey⁵⁹. Nitük kim Tengri Te'âlâ fermânlap turur:

قوله تعالى: فمن كان يرجو لقاء ربه فليعمل عملا صالحا

Ya'nî şeyhdin fermânlamakdur ve mürîddin 'amel kılmak, Mevlâdın 'inâyet turur, şeyhdin himmet. Ve bular barça bercâ kilse mürîd murâdığa yetmeyin kalmas.

Ammâ ayturlar kim: Küfr-i şeyh, mürîdning îmânı turur, ma'nâsı ol turur kim: Ol şeyh-i kâmil yitmiş makâmın keçip köngül 'âlemin açmış bolsa, mürîd andağ muktedâğa irâde kılma, ol muktedâ ol makâm-ı a'lâdın ednâğa yanıp ol mürîdçe ta'lîm berse ol makâmı körgüzmek için, bu küfr-i şeyh turur. Bu küfrge îmân kiltürmes, [169b] îmân-ı mürîd turur. Yâ ol şeyh birle mürîdning hâli anga ohşar kim, nâ-resîde oğlandın andağ kim anası ol oğlanğa niçük şefkat kılır, mihr ve muhabbeti bilen şeyh mürîdni andağ terbiyet kılğay.

Ve yene maksûdğa kildük. Eger şeyh mürşid bolsa, mürîdni murâdığa yetkürese, eger murâdığa yetkürelmese şeyhlik mesnedide olturmak revâ irmes. Eger şeyh mürîdning kolın alsa din için alğay. Ve eger dünyâ için alsa mürîdning irâdeti fâsid bolur, revâ irmes. Andağ kim Hz. Muhammed Mustafâ salla'llâhu 'aleyhi ve sellem aytıp tururlar:

حب الدنيا رأس كل خطيئة

Ammâ Şeyh Necmeddîn-i Kübrâ rahimehu'llâh aytıptur kim: Irâdet yolını şartı ol turur kim, eger şeyh ğanî ve mürîd fakîr bolsa, mürîdning nafakası şeyhni boynıda vâcib bolur. Eger şeyh fakîr bolsa, mürîd ğanî, şeyh nafakası mürîd üze vâcib bolur. Sûfî Muhammed-i Dânişmend, Şeyh Hasan-ı Basrî rahimehu'llâh[đın] nakl kılıp tururlar kim:

59 Bu kelimenin "yetkürgey" ve "yetküzgey" şeklinde telaffuzları da vardır.

المباحثة على ثلاثة اوجه الأول في الشريعة مع القيل والقال، والثاني في الطريقة مع الوقت والولايات والهمة والكمال، والثالث في الحقيقة مع السر والحال

Pes sâhib-i şerî'at ve sâhib-i tarîkat ve sâhib-i hakîkatğa [170a] vâcib ve lâzım turur kim, hârlık hâli birle riyâzat ve mücâhede kâ'idesini tartıp tazarru' ve du'â birle münkir ve münâfık ve yoldın azmış bâtılları râst yolğa kurgüzüp tevbe bermek kerek. Eger tevbe kılmasa sabr kılmak kirek tâ Allâhu Te'âlâ tevfiik bergunça. Nitek kim Peyğamber salla'llâhu 'aleyhi ve sellem haber berip tururlar kim:

التوفيق شئ عظيم لا يعطي الا لعبد العزيز

Bâbâ [Mâçîn?]⁶⁰ rahimehu'llâh risâleside andağ ayıp tururlar kim: Sâhib-i şerî'at ve sâhib-i tarîkat ve sâhib-i hakîkat atanğan kimerselerge vâcib turur kim, râh-ı râstın azıp gümrâhlıkğa tüşken mubâhase ehlini râst yolğa salmak üçün terğib kılıp tevbe bergey. Şeyh ol gümrâhka Allâhu Te'âlâdın tevfiik tilegey, üç kün kiçe, eger ol künde râst yolğa kirmese biş kün riyâzat ve mücâhede tartmak kirek, eger biş künde tevbeğa inmeşe yetti kün mundağ kılmak kerek. Bu kıyâs birle riyâzat tartıp ve mücâhede kılıp kırk küngeçe muhâlefet ve bâtılları râst yolğa salmak kerek tâ muktedâlık anga müsellemler bolğay.

Meşâyih-ı mâzî rahimehumu'llâh ayıp tururlar kim: Dervîş üç nemersenî devâm vird kılğay. Evvel aç ve teşnelik, ikkinçi bîdârlık, üçünçi zikr-i hafî ya'nî zikr-i [170b] kalbî kerek. Bu üçni beraber kılmak kerek. Eger biri kem bolsa murâdığa yetmes. Ya'nî rûze kününü uşança kılmak kirek. Ammâ evvel her künde bir lokmanı yarımını yimek kirek, takı bir kiçe kündüz bîdâr bolmak kirek, takı zikrdin bir sâ'at ğâfil bolmusun. Ammâ bu bir kiçe kündüz bîdâr bolğandın song üç künde bir lokma ta'âm yip üç kiçe kündüz uyumağay ve zikrdin ğâfil bolmağay. Ammâ üç kün bîdâr bolğandın song ervâh-ı habîseler körüne başlağay. Hiç anga iltifât kılmağay. Andın song biş künde bir lokma ta'âm yip biş kün uyumağay. Andın song köngülning ğubâr ve küdürâtları ve karanğulukı körüne başlağay. Andın song her yetti künde bir lokma ta'âm yip yetti kiçe kündüz uyumağay. Köz açıp yumğunça ve açkunça zikrdin ğâfil bolmağay. Andın song keşfu'l-kulûb makâmı açılğay. Andın song bu tertûbde tokkuz kiçe kündüz bîdâr bolğay. Andın song keşfu'l-kubûr makâmı açılğay. Andın [song] onbir kiçe kündüz bîdâr bolğay, keşf-i ervâh-ı tayyibe makâmı açılğay. Andın song onüç künde bir lokma ta'âm yip kiçe kündüz bîdâr bolsa keşfu'l-melâike makâmı açılğay. Andın song onbiş kiçe kündüzde [171a] bir lokma ta'âm yip kiçe kündüz bîdâr bolsa keşf-i zü'l-celâl açılıp murâdî hâsıl bolğay. Eger mundağ kılıp onbiş künde murâdî hâsıl bolmasa kırk künde hâsıl bolğay. Eger kırk künde hâsıl bolmasa altmış

60 Parantez içindeki Mâçîn kelimesi metinde olmayıp ihtimal üzere tarafımızdan eklenmiştir. Bâbâ Maçîn, hem o dönemde yaşamış sûfilere, hem de Ahmed Yesevî'nin halifelerinden birisidir. bk. Âlim Şeyh, *Lemhât*, s. 130-132.

künde elbette hâsıl bolur. Eger mundağ bolmasa üçyüz altmış kün kiçe mundağ kılğay. Eger murâdı hâsıl bolmasa özini 'aybı bolğay. Öz 'aybığa bakıp tevbe istiğfâr kılıp du'â kılmakda tazarru' birle meşğûl bolğay. Ve lîkin Vâcib Te'âlâ va'desidin ümîdvâr bolğay kim: لا تقنطوا من رحمة الله Eger bu dünyâda hâsıl bolmasa âhirette hâsıl bolğay, dip havf ve recâ içre tâ'at ve 'ibâdetge meşğûl bolğay.

Ammâ Şeyh Necmeddîn-i Kübrâ rahimehu'llâh ve Sultânü'l-'ârifin Hâce Ahmed-i Yesevî rahimehu'llâh aytıp tururlar kim: Köngül 'âlemini 'aybı köpdür ve küdürâtları bu turur kim: Hubbü'd-dünyâ ve hırs ve hased ve ğazab ve 'adâvet ve 'ısyân ve nısyân ve 'uch ve riyâ ve süm'a. Ve mundağ menhî işlerdin biri mürîdning köngülde bolsa murâdı hâsıl bolmas. Mürîd bolup murâd tilegen, habîb bolup mahebûb tilegen kimerseler köngül 'âlemining küdürâtlarını iritip [171b] riyâzat ve mücâhede tartsa, şeyh hem meded kılsa, Mevlâ Te'âlâ 'inâyet kılsa murâd hâsıl bolğay.

قوله تعالى: والذين جاهدوا فينا لنهدينهم سبلنا

Ve takı Hz. Peyğamber salla'llâhu 'aleyhi ve sellem andağ aytıp tururlar kim:

لكل شئى زكاة وزكاة البدن الجوع والعطش

Ammâ mundağ riyâzat ve mücâhede birlen köngül 'âlemni açganlarning şerâfet ve bereketleridin, ehl-i fesâdning ma'siyetlerini Allâhu Te'âlâ keçgey.

Ve Şeyh Muzaffer Deryâyî rahimehu'llâh aydı: Yetti yıl Hâce Hızır 'aleyhi's-selâmning sohbetide boldum. Ğavs-ı Ğıyâs, Hızır ve İlyâs bütün Kutub başlığ kamuğ ğâyib irenler, abdâllar ve evtâdlar kamuğları andağ dip du'â kılur irdiler kim: İlâhâ! Fermânıngnı tutmagan kullar ve tâ'at ve 'ibâdet kılmağanlar ve Peyğamber salla'llâhu 'aleyhi ve sellemning sünnetleriğe boyun sunmağanlar fisk ve fesâd içre yürgen kullarınga tevffk ve tevbe rûzî kılğın, dip ve yene aytur: İlâhî! Ol bendelering kim belâ, mihnet ve türlüğ emgek birle mübtelâ bolup tururlar. Alarğa rahm kılıp emgeklerni def' kılğıl, dip du'â kılurlar irdi. Ve alarning du'âların müstecâb bolup yolsızlar [172a] yol tapar irdiler.

Pes ey dervîş! Bilgil kim, kamuğ enbiyâ ve evliyâ hayât, memât, ğâyib, hâzır hâs kullar duâ kılmakda meşğûl ermişler. Bu ma'nâdın Peyğamber salla'llâhu 'aleyhi ve sellem haber berib tururlar kim: لولا الصالحون لهلك الظالمون

Şeyh Şiblî rahimehu'llâh ayıtp tururlar: Velfning ma'rifetide meşâyıhlar içre ihtilâf bar turur. Ba'zıları ayıtp tururlar: Velfni bilse bolur. Ba'zı aydılar: Bilip bolmas. Andağ kim bu hadîs delâlet kılır kim: اوليائي تحت قبائي لا يعرفهم غيري

Ve takı Hazret-i Risâletpenâhî salla'llâhu 'aleyhi ve sellem ayıtp tururlar kim:

المخلصون على خطر عظيم

Şeyh Necmeddîn-i Kübrâ rahimehu'llâh dip tururlar kim: Velfni bilse bolur, 'alâmet birlen. Ba'zılar aydılar tokkuz 'alâmet birle ve ba'zılar aydılar kırk 'alâmet birle ve ba'zılar aydılar yetti 'alâmet birle ve ba'zı kavle üç 'alâmet birle. Eger bu üçdin kem bolsa velf imes. Evveli budur kim ol kişiğe hubb-i dünyâ bolmasa. İkkinçi açlık ve susağlık birle nefsini öltüriş kirek. Üçünçi kiçeler bîdâr bolsa kirek.

Şeyh Necmeddîn-i Kübrâ rahimehu'llâh ayıtp tururlar: Az yimeklik ve köp kanâ'at kılmaklık, [172b] az uyumak, köp bîdâr bolmaklık, az sözlemek köp zikr itmeklik tirig olmak olup tirilmek yetdi. Bu 'alâmetler ol kişide bolsa şâyed ol evliyâların bolğay. Şeyh atanğanlar ve tarîkât yolida yürgen biz dip da'vâ kılğanlar ve yitmiş makâmın keçip köngül 'âlemin açıp ğâyib irenlerdin ve meşâyih ve ervâhlardın icâzet alıp tarîkatda da'vâları râst bolup şeyhlik mesnedide olğursalar revâ bolur. Vallâhu a'lem.

(الباب الثالث :) في الحقيقة

فاستقم كما أمرت . الحقيقة أحوالي

Şeyh Ahmed-i Yesevî rahimehu'llâh aydılar: الحقيقة عمل بالسر

Ammâ Peyğamber salla'llâhu 'aleyhi ve sellem فاستقم كما أمرت âyetidin korkup, إتبع ملة ابراهيم حنيفا âyeti birle 'amel kıldı. Bu mi'râcnı taptı ve yitmiş ming hicâbdın keçti. Takı Hz. Peyğamber salla'llâhu 'aleyhi ve sellemge yitmiş makâmda âyet kildi.

قوله تعالى : إن تستغفر لهم سبعين مرة فلن يغفر الله لهم

Bu âyet yitmiş makâmda delâlet kılır ve işâret turur. Ammâ yitmiş ming hicâbnı yitmiş makâmda koydı. Ve takı yitmiş makâmın yetti yakîn içre koydı ki isme'l-yakîn ve

resme'l-yakîn, 'ilme'l-yakîn, 'ayne'l-yakîn, hakka'l-yakîn, [173a] hakikat-ı hakka'l-yakîn, Allâh-ı hakka'l-yakîn. Bu yetti yakînlıkni mücâhede içinde koydı ki:

والذين جاهدوا فينا لنهدينهم سبلنا

Ve takı mücâhedeni Hak 'azze ve cellening 'inâyeti içinde koydı:

قوله تعالى: إياك نعبد وإياك نستعين

dip fermân yetkürdi irse Peyğamber salla'llâhu 'aleyhi ve sellem, Hz. Mevlâ 'azze ve celledin 'inâyet ülep mücâhede kıldı. Yitmiş ming makâmını keçti, hakikatda kirdi tâ anı babasını kördi, sır (seyr-i ?) mi 'râcın kıldı. Takı ten mi 'râcın andın haber berür:

إعلم بأن معراج الرسول خمسون درجة حتى بلغ رب العزة . اولها عقل، والثاني المعرفة بوجوده (تعالى) والثالث المعرفة بأنه قديم سابق على الكائنات، والرابع المعرفة بأنه باق لا يفني، والخامس المعرفة بأنه حي لا يموت، والسادس المعرفة بأنه عالم، والسابع المعرفة بأنه قادر، والثامن المعرفة بأنه سميع، والتاسع المعرفة بأنه بصير، والعاشر المعرفة بأنه مرید، والحادي عشر المعرفة بأنه فاعل، والثالث عشر المعرفة بأنه آمر، والرابع عشر المعرفة بأنه ليس له مثل، الخامس عشر المعرفة بأنه لم يلد ولم يولد، السادس عشر المعرفة [١٧٣ب] بأنه لا مبدل بدله، والسابع عشر المعرفة بأنه حكيم، الثامن عشر المعرفة بأنه صادق، التاسع عشر المعرفة بأنه صمد، العشرون المعرفة بأنه يرسل الرسل، والحادي والعشرون المعرفة بأنه قائل التأليف، والثالث والعشرون المعرفة بأنه باعث من القبور، والرابع والعشرون المعرفة بأنه يحب المحسنين بأفعالهم، والخامس والعشرون المعرفة بأنه يتجاوز عن سيئاتهم، والسادس والعشرون المعرفة بأنه عادل، ثم الهم ثم الصبر ثم اليقين ثم الخوف ثم الرجاء ثم الحياء ثم الحلم ثم الشرح ثم التصديق ثم الإعتقاد ثم الإخلاص ثم الإستعانة ثم التمكين ثم القبول ثم التوكل ثم التفويض ثم الزهد ثم النصيحة ثم الشفقة ثم الولاية ثم العلم ثم الكرامات ثم الرحمة.

فإذا جاوز هذه الدرجات يبلغ النية والحاجة ويأخذ من ربه تمام الكرامات بحيث لم يبق من السر وصاحبه من الحجاب . يكون أقربا من قاب قوسين قرب الفضل والشوق . هذا مذهب المتصوفين من السابقين والمتأخرين .

Sûfî Muhammed-i Dânişmend, Sultânü'l-'ârifîn Hâce Ahmed-i Yesevî rahimehu'llâhdın nakl kılur kim: Mukarreb bolup kurbet makâmıda turğan dîdâr birle müşerref boldı. Nittük kim Peyğamber [174a] salla'llâhu 'aleyhi ve sellem: Dîdâr birle müşerref boldum, didi ve köngülüm közü birle, didi. Ammâ ten közü birle körmedim didi. Mevlâ Te'âlâ andın haber berip turur:

قوله تعالى: فأما إن كان من المقربين فروح وريحان وجنة نعيم

Ammâ münkir ve münâfıklar aydılar: Mi'râc kaçan bolur ki, yetti kat kökni bir sâ'atde seyr itmek, anıng 'acâyib ve ğarâyiblerin körmek ve takı Bihiştne seyr kılmak ve anıng 'acâyiblerini teferrüc kılmak, takı Arş ve Kürsî, Levh ve Kalemni körmek ve takı toksan ming sözni bî-vâsıta sözlenmek ve takı kurbet makâmıda turup dîdâr körmek, bu işler muhâldur didiler.

Şeyh Necmeddîn-i Kübrâ rahimehu'llâh ayıp tururlar kim: Bu yolda ol kimerse kim sabr birle murâda yetip tur, kelâmullah haber berür:

إنما يوفي الصابرون أجرهم بغير حساب

Ve takı Rasûlullah salla'llâhu 'aleyhi ve sellem ayıp tururlar:

الصبر كنز من كنوز الله تعالى لا يعطي إلا لوليّه

Şeyh Necmeddîn-i Kübrâ rahimehu'llâh aydılar: Şerî'atda belâğa sabr kılmak, tarîkatda belâda şükür kılmak ve hakikatda belâda halâvetlenmek kerek. Hazret-i [174b] Hâce Ahmed-i Yesevîdin ilgeri şerî'at berildi. Nevbet İbrâhîmde yetti irse tarîkat berildi. Takı Hz. Muhammed Mustafâ salla'llâhu 'aleyhi ve sellem irse hakikat berildi. Anda Peyğamber salla'llâhu 'aleyhi ve sellem münâcât kıldı kim: İlâhî! Bu hakikat birle yürümek düşvâr turur. Ümmetlerim bu yol birle 'amel kılmığaylar, âsî bolğaylar, didi irse Allâhu Te'âlâdın fermân boldı kim: Seni ümmetlerige şerî'atnı ve tarîkatnı ve hakikatnı berdim, hâlise ol ikeviğe yürsün. Ammâ ey Muhammed! Hakikatnı aytmağıl, her kimerse 'ârif ve 'âşık bolsa anga açılğay, ayılmağay sır 'ilmi turur, til birle aytmağıl, didi.

Hakikat birle yürür men dip da'vâ kılğanlar ve mukarreb meşâyih atan[ğan]lar bu hakikat bâbıda zikr kılğan yitmiş makâmni keçip yitmiş ming hicâbdın ötüp hakikatğa kirip ne kim Rasûlullah salla'llâhu 'aleyhi ve sellem körgenlerin körse ma'nâsı râst ve da'vâsı hem râst turur. Mukarreblik ve meşâyihlik anga müsellemler turur. ve eger hakikat bâbıda zikr kılğan yitmiş makâmni keçmeyin ve takı yitmiş ming [175a] hicâbdın ötmeyin, hakikatda kim Hz. Peyğamber salla'llâhu 'aleyhi ve sellem körgenin körmeyin Hakk'a barur men dip da'vâ kılssa da'vâsı yalğan, özi yalğançı ve Tengrige düşmen turur. Nitük kim aydı:

الكذاب عدو الله . قال النبي ﷺ : لكل دعوا معنا، فإن كان له معنا فهو صادق وإن لم يكن
معنا فهو كاذب، سيأتي زمان على الناس الدعوى كثير والمعنى قليل، من ادعى شيئا ولم
يثب له فهو كذاب، صدق رسول الله

Kutbü'l-aktâb Hâce Ahmed-i Yesevî rahimehu'llâh ve meşâyih-i *Tabakât* andağ aytmuşlar kim⁶¹: Âhiru'z-zamânda bizdin songra andağ meşâyihlar kopgay kim, İblîs aleyhi'l-la'ne alardın ta'lîm alğay ve alar İblîsning işin kılğay ve halklarğa muhib bolup irâdetsiz koymağay ve müridlerin başkarıp maksadğa yetkürelmeyler. Zâhirlerini ârâste kılıp müridin köp tama' kılıp bâtınların harâb kılğaylar. Ve küfürdin imânı fark kılmağaylar ve 'âlimlerni muhib bilmey iltifât kılmağaylar. Ehl-i Sünnet ve cemâ'atnı düşmen körüp ve ehl-i bid'at ve dalâletni süyüp⁶², yamanlıknı pîşe kılıp Tengri 'azze ve celledin yahşılık ümîd tutğay [175b] ve da'vâ-yı şeyhlik kılğay. Ve takı şeyhlik işin hâr kılıp müridlerning işikide⁶³ yürgey. Ol halde müridge pirlık kılmağay, şeyhlik da kılıp mu'âmele kılmağay. Eger mürid nemerse bermise zorlık kılıp alğay. Eger ol mu'âmeletni alıp müstehak veyâ bî-nevâğa bermey, özige ve ehl-i 'ıyâliğe sarf kılssa it murdarnı yimiş dig bolğay. Eger ol vechdin alıp yise ve kiyim kiyse tâ ol kiyim iginde bolsa ötkergen namâzı ve tutgan rûzesi Allâhu Te'âlâ dergâhuda kabûl bolmağay ve her lokmada üç ming yıl Tamuğda 'azâb körgey.

Sultânü'l-'ârifin andağ aytıp [turur]lar kim: Bizdin songra andağ mübtedi'ka her kim pir dip hızmet kılssa kâfir bolğay ve hem mel'ûn bolğay. Andağ kimersenı kılğanını 'ilim ornığa tutmaklık ve bid'atnı sünnet ornığa mubâh körmeklik, bular barı şerf'at küfrü turur ve tarikat merdûdlığı ve hakikat bîzârlıkı turur. Ve takı Hâce Ahmed-i Yesevî rahimehu'llâh aydılar kim: Vay ol kişiler kim, mundağ şeyhlerge kol berip irâdet kılğaylar, özlerin 'azâbğa giriftâr bolğaylar kim: إن عذابي لشديد

61 Burada Ahmed Yesevî'den nakledilen sözler *Fakr-nâme*'nin baş tarafında mevcuttur. bk. Eraslan, "Fakr-nâme", s. 63-64.

62 "Sevip" anlamına gelen bu kelimeyi "sivib" şeklinde okuyanlar da vardır. Ancak bu okuyuş "sövüp" anlamına da geleceği için tercihe şâyân değildir.

63 Bu kelimenin hattı "istegide" şeklinde okunmaya da müsâiddir.

Ey dervîş! Her kim [176a] şeyhlik da'vâ kılrsa anga kirek kim pir-i kâmilni hizmetide kırk yıl turup can tartıp ruhsat hâsıl kılmağunça anıng irâdet almağı ve mürfid tutmağı ve muâmelet itgeni⁶⁴ habt ve harâmdur ve anıng mürfid tutğanı bâtıldur. Her kim hilâf-ı şer' iş kılrsa şerî'atdın çıkar ve her kim hilâf-ı tarikat iş kılrsa merdûd bolur ve her kim tevbe kılmay dünyâdın barsa Tamûğda 'azâb körgey. نعوذ بالله من ذلك

Hikâyet: Künlerde bir kün İblîs aleyhi'l-la'ne Hz. Hızır 'aleyhi's-selâmğa aydı: Bilgil kim, mü'minlerni günâhını âsân kıldurur men, terk-i namâz ve mücrim-i şer' ve heves-i şehvetde terğîb kılur men kim köngülide fesâd kılur ve özlerini sâlih ve zâhid ve müselmân dip il közide körsetürler. Ammâ Mevlâ Te'âlâ katda münâfık bolurlar. Mening ğarazım hâsıl bolur. Hızır 'aleyhi's-selâm aydılar: Bu sözlerni İblîs aleyhi'l-la'nedin işittim ve takı Rasûlullah salla'llâhu 'aleyhi ve sellemğe aytım irse köp yığlap aydılar: Yâ Hızır! 'İlâcı oltur kim, ol mel'ûn bende, mü'minni köngülide bu fâsid hayâllerni salsa kirek, bu bende [176b] sünnet ve farz namâz arasında kelime-i temcîdni köp tekrâr kılun. Andın song bu du'ânı okusun ki:

اللهم إني أعوذ بك من الشرك والنفاق ومن غلبة الشقاوة على السعادة بحق لا اله الا الله
محمد رسول الله أرسلته بالهدى ودين الحق ليظهره على الدين كله ولو كره المشركون

Ma'nâsı ol turur kim, İblîs tâ'at içinde vesvese berse, musallîni köngülü bî-karâr bolup uzun kırâat kılrsa köp nemerselerni endîşe kılur ve rükû' ve sücûd ve tesbîhât ve tamâm-ı erkân-ı namâz bercâ kiltürmes, riyâdın hazlân yol tapıp her tâ'atı bâtil bolur. Pes musallîğe bu hâlet müstevlî bolsa anga kerek kim kelime-i temcîdni bisyâr okusun kim:

اللهم احفظنا ولا تفضحنا واعصمنا من الرياء ومتابعة الهواء ووقفنا بطاعتك خالصة
بمروضاتك برحمتك يا ارحم الراحمين

[Eger diseler] kim: Nur neçe⁶⁵ kısım turur?

[Cevâb] ayğıl kim: Üç kısım turur. Evvel nûr-i zât, ikinci nûr-i sıfât, üçüncü nûr-i hâk. Ammâ nûr-i zât, nûr-i Hudâ-yı Te'âlâ turur. Ve nûr-i sıfât, nûr-i Hz. Muhammed Mustafâ salla'llâhu 'aleyhi ve sellem turur. Ve nûr-i hâk ol turur kim âdemler rûzgâr bu dünyâda körerler.

64 Şimdiki telaffuzu "etgeni".

65 "Neçe" şeklinde telaffuzu da vardır.

[Ve eger diseler kim:] İmân-ı [177a] şer'fat ve İmân-ı tarikat ve İmân-ı hakikat kayu turur?

[Cevâb] aygıl kim: İmân-ı şer'at kelime-i tayyibe okumak ve İmân-ı tarikat Hudâ-yı Te'âlâdın korkmak, İmân-ı hakikat Hudâ-yı Te'âlâ tarafıka râstlık birle kadem koymaklık turur.

[SON]

SADELEŞTİRME

MİR'ÂTÜ'L-KULÛB

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.

Hamd, işiten ve bilen Allâh Teâlâ'ya mahsustur, yaratıcı ve cömert olan Allah'ı tesbîh ederiz.

Yani bil ve haberdâr ol ki, bu mübârek risâleyi derleyen (kişi) şer'fatın delili ve tarikatın ehli yani Mevlânâ Sûfî Dânişmend'tir. Âriflerin sultânı, vera' (takvâ) ehlinin rehberi, yeryüzünün kutbü'l-aktâbı olan Hâce Ahmed Yesevî rahmetullâhi aleyh'in sözlerini, bu aziz Sûfî Muhammed Dânişmend (nakledip) anlatırlar. Bu risâlenin yazılmasının sebebi şu idi ki, tüm sûfiler, sabah ve akşam belki sürekli zikir halkasında doğru bir hâl içinde iken, günlerden-bir gün Hz. Sultân'a (Ahmed Yesevî'ye): "Şeyhlik ve müridlik hakkında ve bu yüce silsilenin sülûk (usûlü) ve tarikatı konusunda bilgi verseniz, sizden sonra ehl-i tarikata hâtura kalır", diye arz ettiler. Sonra bu risâleye *Mir'âtü'l-kulûb* adı verildi yani Gönüllerin Aynası. Her kim aynaya baksa yüzünü görür ve gayb aynası olsa onu da (gaybı da) görür. Binâenaleyh her kim bu kitabı okusa ve kendi kusurunu görüp bilse, onu telâffîye çalışıp tevbe ve istiğfâr ile benliğinden geçse, ümit edilir ki Allah Teâlâ o kusur ve günâhı afveder. Her sâlik ki bu risâleyi okusa veya okuyandan dinleyip amel etse, kalp gözünü açsa, onsekiz bin âlemdeki acâyip ve gariplikleri görse, kıyâmette *-inandık ve tasdik ettik-* Celâl sâhibi (Allah Teâlâ) ile buluşup keyfiyetsiz olarak onun yüzünü görse, (bu) hiç acâyip ve garip (bir hâl) olmaz. *Ancak Ondan (Allah'tan) yardım dileriz.*

Muhabbet, yakıcı ateş ve şevk diyerek bu *Mir'âtü'l-kulûb* risâlesini üç bölüm üzerine binâ ettiler. Zîrâ Hak Teâlâ, "kullarım bana yaklaşsın (beni tanınsın)", deyip din ve İslâm yolunu bahşetti. O yola üç isim verdi. Birinci şer'fat, ikinci tarikat, üçüncü hakikat. Bu sebeple (bu risâle) üç bölüm üzerine binâ edildi. Ve dahi (Hak Teâlâ Kur'an'da) kelâmı içinde şöyle zikretti: *Allah Teâlâ'nın kelâmı: "(İbrâhim aleyhisselâm dedi ki:) Ben*

*Rabbim'e gidiyorum, O bana doğru yolu gösterecek*⁶⁶. İbrâhim (a.s): Şüphesiz Rabbim beni doğru yoluna sevk etti, dedi. Yani bu yoldan maksad, İslâm yoludur. Ama Hak Teâlâ'nın yolu, şu delil ile üç yoldur: *İslâm dîni Allah'a giden yoldur. Başlangıcı şeriat, sonu hakikat ve ikisi arasında tarikat (vardır)*. Ve dahi Şeyh Necmeddin Kübrâ (r.h) haber verir ki: *Her işte şeriat, tarikat ve hakikat vardır. Müridlikte de böyledir. Şeriatte ilim ve ameller, tarikatta kalplerin açılması ve hâl, hakikatta ise Hak Teâlâ'nın cemâlini müşâhede ve buluşma vardır*. Hz. Peygamber (s.a) der ki: *Şeriat benim sözlerim, tarikat fiillerim (işlerim), hakikat ise hâlimdir*. Sultânü'l-ârifîn (Ahmed Yesevî) der ki: *Şeriat, zâhiren uzuvlarla amel etmek; tarikat, kalp ile amel etmek; hakikat ise sır (kalbin içindeki cevher, gönül) ile amel etmektir*.

[BİRİNCİ BÖLÜM: Şeriat Hakkında]

Sultânü'l-ârifîn der ki: Kendisine uyulan önder insanlar üç kısımdır: Şeriat önderleri âlimler ve pâdişahlardır, tarikat önderleri şeyhler ve sûfiler, hakikat önderleri de ârifler ve Hakk'a yakın olan şeyhlerdir. Eğer âlimler ve pâdişahlar şeriatte emredilene uyup yasaklanandan sakınır ve başkalarına da (bu emir ve yasakları anlatıp) emrederlerse doğru yoldan şaşmazlar. Onlara uyanlar da şaşmazlar. Eğer bu şartlarla birlikte olmazlarsa, şeriat yolundan saparlar. Şeyhler ve sûfiler riyâzat ve çile çekip gönül âlemlerini açsalar, yetmiş makamdan geçip gâib ruhlar ve meleklerle sohbet etseler, bu tür şeyh ve sûfiler tarikat yolundan sapmazlar. Su tür büyüklere tâbi olanlar da sapmazlar. (Ama onlar) bu şartlarla birlikte olmazlarsa tarikat yolundan saparlar, onlara uyanlar da saparlar. Hakk'a yakın olan kullar ve şeyhler, hakikaten Allah'tan başka herşeyden vaz geçip gönüllerini sırta ulaştırırlarsa maksadlarına erişip hakikat yolundan sapmazlar. Onlara tâbi olanlar da sapmazlar. Eger bu şartlar içinde bulunmazlarsa hakikat yolundan sapıp gâye ve maksada ulaşamazlar. *En iyisini bilen Allah'tır*.

Yani Sûfî Muhammed Dânişmend, buna örnek vererek derler ki: Meselâ Hicaz bölgesinin pâdişahı, Hitay bölgesinin pâdişahına elçi (heyeti) gönderse, o elçi yolu bilmese, (içlerinden) biri başkan olup yola koyulsalar, (başkan) doğru yoldan sapıp şaşırır ve dolayısıyla elçi de şaşırır. Eğer o kılavuz, gördüğü yolu şaşırmasa, kılavuza uyanlar da sapmazlar. Derviş veya şeyh olan kişiler, yolu bilen kılavuza benzerler. Onlara uyanlar da kılavuz tutan insanlara benzerler.

Sûfî Muhammed Dânişmend der ki: Hangi şeyh yetmiş makamdan geçmeden şeyhlik ve önderlik iddiâsında bulunsa iddiâsı bâtil (geçersiz) olur. Nidâ ederler ki: "Ey bâtil iddiâda bulunan! Sana tâbi olanlar bâtil ve bozuk (yoldadırlar)". Tâbi olan mürid ve arkadaşlarının da günahları, o sahte şeyhin boynuna olur.

Şeyh Necmeddin Kübrâ (r.h) der ki: Bazı insanlar "şerîatla yürüyorum", bazıları da "hakîkatla yürüyorum" deyip iddiâda bulunur. Şerîatla yürüdüğünü iddiâ edenlere mü'min ve müslüman derler. Tarîkatla yürüyenlere şeyh, sûfî ve zâhid derler. Hakîkatla yürüyenlere de ârif, âşık ve muhib derler. Bu yolda yürüdüğünü iddiâ edenlerin mânevî hâl sâhibi olmaları gerekir. Eger (kişinin) mâneviyâtı ve iddiâsı düzgün olursa, Hak Teâlâ onu dost edinir. Eger mâneviyâtı düzgün olmayıp iddiâsı yalan olsa -bundan Allah'a sığınırız- böyle bir kimse Allah Teâlâ'nın düşmanıdır. *Allah Teâlâ'nın kelâmı: O gün, yalanlayanların vay hâline*⁶⁷. Hz. Peygamber (s.a) yine şöyle buyururlar: *Yalancı, Allah'ın düşmanıdır*. Bu yolda yalancılıkla yürüme, dürüstlükle yürü ki iddiâyâ mâneviyât gereklidir. Mâneviyât size gerekir, ama herşeyin mânâsı kendi yerinde (ve konumunda) açıklanacak inşaallah.

Peygamber (s.a) şöyle buyurdular: Şerîat sözlerim, tarîkat fiillerim ve hakikat hâllerimdir. Dediler ki, şerîat benim söylediğim sözdür, tarîkat benim yaptığım işlerdir. Peygamber (s.a), şerîat benim söylediğim sözdür demekle yetindi, tarîkat söylediğimdir demekle yetinmedi, yaptığım işlerdir dedi. Bunun cevabı (izahı) şöyledir: Demişlerdir ki: Hz. Peygamber mirac gecesinde Mevlâ azze ve celle ile vâsıtasız olarak doksan bin konuda sözleşti. Otuz bini şerîatla, otuz bini tarîkatla ve otuz bini hakîkatla ilgili idi. (Hak Teâlâ'dan) fermân geldi ki: Şerîat sözlerini bütün mü'min, kâfir ve fâsiklara (herkese) anlat. Tarîkat sözlerini dileyen ve isteyenlere anlat, ama hakîkatı aslâ söyleme.

Sultânü'l-ârifin Hz. Hâce Ahmed Yesevî buyururlar ki: *Şerîat, uzuvlarla yani zâhirlere amel etmektir*. Uzuvlarla (*bi'l-erkân*) kelimesinden maksad, farz, vâcib, sünnet ve edeblerin tümü olur. Ama şerîatla yürürüm deyip iddiâda bulunanlar, müslüman (diye) adlandırıldılar. İddiâlara mâneviyât gerekir. O mâneviyât da şudur ki, Hak Teâlâ'nın emri kullarına iki şekilde olur: Emredilen iyi işler (farz) ve yasaklanan kötü işler (haram). *Siz, insanların iyiliği için ortaya çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz; iyiliği emreder, kötülükten menedersiniz*⁶⁸, buyurdu. Mü'min ve müslüman diye adlandırılanlar, tüm emredilenleri yerine getirip yasaklananlardan sakınsalan, şerîatta iddiâları doğru, mü'min ve müslümanlıkları da dürüst olur. Hak Teâlâ'nın hakîkî kulları olurlar. *Allah Teâlâ'nın kelâmı: Allah, inananların dostudur, onları karanlıktan aydınlığa çıkarır*⁶⁹. Eger (insan) emredileni yerine getirmez, yasaklanandan sakınmaz ise, mü'min ve müslümanım diye iddiâsı yalandır ve kendisi yalancıdır. Emredilen şudur ki, dîne uygun olan herşeyi kabul etmek ve başkalarına da onu emretmek. Yasaklanan şudur ki, küfür, nifâk, şüphe, şirk, kendini beğenmek, gösteriş yapmak, zulmetmek, haram yemek, yalan söylemek, gıybet yapmak, zinâ etmek, içki içmek, uyuşturucu bitki (beng) yemek ve mü'minlere haksız yere zulmetmek. Bütün bunlar yasaklanmıştır.

Sizden biriniz bir kötülük gördüğünde onu eliyle değiştirsin, eğer gücü yetmiyorsa diliyle (müdâhele edip karşı çıksın), ona da gücü yetmiyorsa kalbiyle (öfke duysun) ki bu

67 Mürselât, 77/15.

68 Âl-i İmrân, 3/110.

69 Bakara, 2/257.

îmânın en zayıf şeklidir. Bir kişi nehyedilen bir kötülüğü yapıyor olsa, ona engel olmak gerekir. Eğer eliyle gücü yetmese diliyle, diliyle gücü yetmese gönlüyle o kişiye düşman olsun (ki bu sonuncusu) îmânın zayıflığındandır. Eğer mü'min o (kötülüğü) yapıp yüklenen kişiyi görüp engel olmasa, onu yapanın günahına ortak olur. Nitekim Hz. Peygamber (s.a) şöyle buyurmuşlardır: *Kâfirliğe rızâ göstermek kâfirliktir, günâha rızâ göstermek de günahdır.*

Şeyh Hasan Basrî (r.h) der ki: Hızır (a.s.)'ı görme düşüncesi gönülden silinince, işte o zaman şerfat tamam olur. *Hulâsa* adlı kitapta nakledilir ki: *Kalbinde hardal tânesi kadar kibir bulunan kişi Cennet'e giremez.* Yani kalbinde küçük bir tâne kadar kibir olan kişi Cennet'e giremez. Ve dahi ehl-i ma'rifet şöyle derler: *Kibirli, kendisini başkalarından üstün gören kişidir.* Kibirli insan, kendisini başkalarından üstün görür, işte böyle kişiler Cennet'e giremez. Peygamber (s.a) buyurdular ki: *Cimri, mü'min de olsa Cennet'e giremez; cömert, kâfir de olsa Cehennem'e girmez.* Yani cimri, mü'min de olsa Cennet'e giremez; cömert, kâfir de olsa Cehennem'e girmez.

Şeyh Cüneyd Bağdâdî (r.h) derler ki: *Tüm âlimler korku ile ümit arasındadırlar.* Hak Teâlâ'dan: *Tüm kullarım cehennemlik, sâdece birisi cennetliktir,* diye bir fermân gelse, cennetlik ben olacağım diye ümîd etmek gerekir. Eğer: *Birçok kul cennetliktir, sadece biri cehennemliktir,* diye bir fermân gelse, cehennemlik ben olmayayım, diye düşünüp tasalanmak gerekir. Yani korku ile ümit arasında olmak gerekir.

Şüfî Muhammed Dânişmend, Sultânü'l-ârifin'den nakleder ki: (Bir kimsenin) şerfatı tamam olmadan tarîkat yoluna girmesi (doğru) olmaz. (Kişi) benlikten geçip yokluğa (fenâ) erişse, dünyâyı terk etse, sonra tarîkata girse (câiz) olur. Nitekim Hz. Peygamber (s.a) buyurdular: *Ölmeden önce ölünüz. Peygamber doğru söyledi.*

İKİNCİ BÖLÜM: Tarîkat Hakkında

Allah Teâlâ buyurdu: Doğru yola yönelerek İbrâhîm'in dînine uy⁷⁰! O gün, ne mal, ne de oğullar fayda etmez. Ancak Allah'a temiz bir kalp (kalb-i selîm) ile gelenler fayda görür⁷¹.

Hız. Hâce Ahmed Yesevî şöyle buyurdular: Allah Teâlâ, o Hazret (s.a)'e emretti ki: *İbrâhîm'in doğru dînine tâbi ol! Ve yine emretti ki: (Siz de) onun doğru dînine tâbi olunuz.* Hz. Muhammed Mustafâ (s.a), kâinâttaki herkesin (ve herşeyin) önderi idiler. *Biz seni, ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik⁷².*

70 Nahl, 16/123.

71 Şuarâ, 26/88-89.

72 Enbiyâ, 21/107.

İbrâhim'in dînine uyum demekte hikmet nedir? Cevap: *Allah en iyisini bilir*, hikmet odur ki, İbrâhim (a.s)'ı "atanız" diye zikretti. Oğul, ataya tâbi olur. Pekiyi, İbrâhim (a.s)'i "atanız" diye zikretmesinin hikmeti nedir? Cevap: İbrâhim (a.s)'dan önce tarîkat verilmedi. İlk tarîkat İbrâhim (a.s)'a verildiği için "atanız" dedi. Haberde nakledilir ki: Ruhların anası, Muhammed (a.s)'dır ve cesedlerin anası Âdem (a.s)'ın cesedidir. Tenler (bedenler) atası, Âdem (a.s)'ın tenidir, demişler. *En iyisini bilen Allah'tır*. Hz. Muhammed (a.s)'ın rûhundan önce ruh yaratılmadı ve dahi Âdem (a.s)'ın zâtından önce beden yaratılmadı. Bu sebeple Hz. Peygamber (s.a)'in rûhu ruhların atası oldu. Âdem (a.s)'ın bedeni de bedenlerin atası oldu.

Allah Teâlâ yüce kelâmında şöyle zikretti: *O gün, ne mal fayda verir ne de evlât. Ancak Allah'a temiz bir kalp ile gelenler (o günde fayda bulur)*⁷³. Yani kıyâmet günü mal, mülk, oğul ve kız fayda etmez. Ancak (kişi) kalb-i selîm ile Allah'a ulaşırsa, o (kalp) fayda verir. Müfessir şeyhler arasında kalb-i selîm konusunda fikir ayrılığı çoktur. Ama Mevlânâ Sûfî Dânişmend (r.h) Hâce Ahmed Yesevî'den şöyle nakleder: (İnsanda) kalb-i selîm olmadıkça tarîkata girmesi câiz olmaz. Herkim dört deryâdan geçse, kalb-i selîm olur. Birinci dünya deryâsı, ikinci halk deryâsı, üçüncü şeytan deryâsı, dördüncü nefis deryâsı. Bu deryâlar için gemi gerekir, gemisiz geçilmez. Birinci, dünya deryâsının gemisi zühd, yiyeceği kanâat, âlimi (veya bilgisi) horlanıp küçümsenmek, gemisinin demiri sabırdır. İkinci halk deryâsı, onun gemisi ümidi kesmek ve uzlet, gemi demiri ayrılık, oturuşu halvettir (yalnızlık). Üçüncü Şeytan deryâsının gemisi zikir, yiyeceği tesbîh, demiri korku ve ümit, oturuşu muhabbettir. Dördüncü nefis deryâsı, gemisi açlık ve susuzluk, yiyeceği aşk, demiri zevk, oturuşu şevktir. İşte bu deryâlardan geçen kimse tarîkat yoluna lâyük olup kalb-i selîm elde eder⁷⁴. Bu deryâlardan geçmeden ve yürünecek bu yolları kat etmeden (bir kişi) tarîkat yoluna adım atsa, o ahmaktır. Böyle kişiye tâbi olanlar da ahmaktır. Nitekim Peygamber (s.a) şöyle buyurdular: *Ahmak benim düşmanımdır*. Yani ahmak benim düşmanımdır.

Ve dahi bilmek gerekir ki, Rasûlullah (s.a) buyurdular: *Tarîkat, benim fillerimdir*. Yani yaptığı işleri. Gecelerde aslâ uyumazlardı. Zikir ve tesbîhten bir ân bile uzak kalmazlardı. Sadece gündüz öğle vaktinde kaylûle uykusu yaparlardı. *Rasûlullah (s.a) buyurdular: Gözlerim uyur ama kalbim uyumaz*. Yani göz uyur ve gönül uyumaz. Yemeği az yerdiler. Bir rivâyette Hz. Peygamber (s.a) yetmişüç dindaşı ile birlikte oniki batman yemek yemişlerdi. *Mugîre b. Şu'be (r.a) dedi ki: Peygamber, bir gece ayakları şişinceye kadar namaz kıldı. Kendisine denildi ki: Niçin böyle yapıyorsun, oysa senin geçmiş ve gelecek tüm günahların bağışlanmıştı. Nebî (s.a) buyurdu ki: Çok şükreden bir kul da olmayayım mı?* Mugîre adlı sahâbe der ki: Peygamber (s.a) her gece şafak atıncaya kadar

73 Şuarâ, 26/88-89.

74 Bu rivâyetin bir benzeri *Lemehât*'ta şöyle geçer: ... Dünyâ denizlerinin gemisi zühd, tâat ve kanâattır. O geminin demiri sabırdır. Rüzgarı töhmet, gıybet ve iftirâdır. Halk deryâsının gemisi, halktan ümidi kesmek ve onlardan tamamen uzak kalmaktır... Gemiye rüzgar esince, rüzgarın şerrinden kurtulmak için demir atar. bk. Âlim Şeyh, s. 74-5.

ibâdet ederlerdi ki, mübârek ayakları şişti. Sahâbe (r.a) dediler ki: Yâ Rasûlallâh! Hak Teâlâ, sizin geçmiş ve gelecek tüm amellerinizi başısladığını söylüyor. Niçin kendinize meşakkat ediyorsunuz? Rasûlullah (s.a) buyurdular ki: Ey ashâbım! Benim gibi yetim Muhammed'i, Rabbim, "dostum ve habîbim" diye zikretti. Onun şükkrânesi olarak itâat ve ibâdet ediyorum.

Bundan sonra Mevlâ azze ve celle fermân buyurdu: *Ey örtünüp bürünen (Rasûlüm)! Birazı hâriç, geceleri kalk namaz kıl. (Gecenin) yarısını (kıl). Yahut bunu biraz azalt⁷⁵.* Yani ey Muhammed! Seni eziyet için yaratmadım. Gece ortasında itâat et. Arttırma ve (fazla) yapma. İşte bu fermân buyrulduktan sonra Hz. Muhammed Mustafa (s.a) gecenin üçte birini ibâdet ile geçirmeye başladılar. *Ve seninle olanlardan bir grup⁷⁶.* Yani (Hak Teâlâ) o tâife ki, seninle olsa yani sana bey'at edip senin gibi amel etseler, onlar da senin gibi gecenin üçte birini uyanık durup itâatla geçirsinler diye fermân buyurunca, Peygamber (s.a) böyle yaptı ve ashâbına da öyle (ibâdet) yapmalarını emretti. Ashâb da öyle yaptı. İşte ey sâdik mürid ve tâbi olan dost! O hazret (s.a)'in fiil ve amellerini bunca anlattık. Eğer ümmet isen, ona tâbi olup çaba ve gayret sarfet! Yalancı olma ki: *Yalancı, Allah'ın düşmanıdır*, dediler.

Mevlânâ Sûfi Dânişmend dediler ki: Hâce Ahmed Yesevî lutfedip buyururlar: *Tarikat kalp ile amel etmektir.* Yani tarikat, gönül ile amel etmektir ve gönül âlemi gözünü açmaktır. Nitekim Hz. Muhammed Mustafa (s.a) bu konudan şöyle haber verirler: *Allah Teâlâ'nın nur ve zulmetten yetmiş bin perdesi vardır. Eğer bu perdeleri açsaydı, baktığı herşey yanardı.* Şüphesiz, Tanrı azze ve celle'nin nurdan ve karanlıktan yetmiş bin hicâbı vardır. Eğer bunları açsa, gözünün nûru her nereye ulaşırsa kesinlikle onu yakardı.

Ve (ayrıca) âlem-i kübrâ (büyük âlem) ve âlem-i suğrâ (küçük âlem) vardır. Gözle görünmeyen nesnelere âlem-i kübrâdır. Ama ehl-i tasavvufa göre, kişinin gönül âlemi açılrsa onsekiz bin âlemi apaçık görür, tıpkı âlem-i suğrâda görüldüğü gibi. Ama gönül açmak için sert çile çekmek gerek. Mevlâ azze ve celle Kur'ân'da şöyle haber verir: *Bizim uğrumuzda cihad edenleri (gayret sarfedenleri) elbette kendi yollarımıza eriştireceğiz⁷⁷.* Rasûlullah (s.a) buyurur ki: *Ölmeden önce ölünüz.* Şeyh Hasan Basrî (r.h) der ki: Şeyh Bâyezîd Bistâmî'ye kadar tüm şeyhler altmış günde bir lokma yemek yerler, bu altmış gece gündüzde uyumazlardı. Tanrı'yı zikredip göz açıp kapayıncaya kadar bile olsa zikirden ayrı kalmazlar, sonra gönül âlemleri açılırdı. Şeyh Bâyezîd Bistâmî (r.h)'dan Hâce Ahmed Yesevî'ye kadar diğer şeyhler kırk günde bir lokma yemek yediler ve kırk gece gündüz uyumadılar. Uyuyup zikirden uzak kalmadılar. Sonra gönül âlemleri açıldı. Hakîm Süleyman (k.s) kırk gün böyle yaptı. Mahmûd Hâce (r.h) yirmidokuz gün ve Zengi Ata (r.h) ondokuz gün böyle yaptılar.

75 Müzzemmil, 73/1-3.

76 Müzzemmil, 73/20.

77 Ankebût, 29/69.

Şeyh Necmeddin Kübrâ (r.h) der ki: Gönül âlemi açılmadıkça şeyhlik yapmak ve mürid edinmek doğru olmaz. Şeyh Ahmed Yesevî der ki: (Bir kişi) yetmiş makâmdan geçmeden şeyhlik iddiâsında bulunsa o hemen kâfir olur. *Sadr Ata Risâlesi*'nde nakledilir ki: Bir kişi gönül âlemi açılmadan Gavs ve Gavslar⁷⁸, Hızır ve İlyâs başta olmak üzere gayb erenleri ile sohbet etmeden ve onlardan icâzet almadan şeyhlik iddiâsında bulunsa yalancı, bidatçı ve Şeytan'dır, demişler. Eğer bir kimse bu adı geçen gayb erenleri ve ruhlarından icâzet alıp şeyhlik makâmında mürid ve dostlarıyla halvete otursa, böyle şeyhi gayb erenler terbiye edip tarîkatı öğretirler ve ona yardımcı olurlar. Ayrıca mürid ve dostları da bu halvetten vecd ve feyz elde ederler. Bu hâle sekr makâmı derler. O makâmında sâlike bazı şeyler zuhûr eder. Gayb makâmından ne gelse buna tecellî eder veya şeyh denen kişi müridin üçyüz altmış damarından hangisinin râzı, hangisinin râzı olmadığına vâkıf olur. İşte, şeyh denen kimse müridi terbiye edip murâdına ulaştırabiliyorsa, onun mürid edinmesi câiz ve uygun olur. Eğer müridi maksada ulaştıramıyorsa, mürid edinmesi câiz olmaz. Kıyâmet gününde hesap yerinde cevap vermesi gerekir. (Şeyhlik yapması câiz) ve helâl olsa hesap; haram olsa azap görmesi gerekir. Ama gönül âlemi açılrsa ve yetmiş makâma ulaşırsa, o gönül Mevlâ azze ve celle'nin nazar ettiği yer olur. Nitekim Hz. Peygamber (s.a) buyururlar: *(Hak Teâlâ) sizin sûretlerinize bakmaz ama kalplerinize bakar. Ve yine şöyle buyururlar: Mü'minin kalbi, Rahmân'ın Arş'idir ve mü'minin kalbi Rahmân'ın evidir.* Hz. Peygamber (s.a) lutfedip böyle buyurdular.

Hz. Dâvûd (a.s) Hakk'a yalvarıp dedi ki: İlâhî! Dünyâda pâdişah denen kulların var ve onların hazîneleri var. Peki, senin hazînen nerededir? Mevlâ azze ve celle'den fermân geldi: "Ey Dâvûd! Benim hazînem, mü'min kullarımın gönülleridir. Dünyâda pâdişah denen kullarım hazînelerine zaman zaman bakarlar. Yâ Dâvûd! Ben o gönül hazîneme hergün üçyüz altmış kere bakırım". Binâenaleyh, bu özellikteki gönül belki Kabe'den daha üstün olur, onun için Kabe'yi Hz. İbrâhim binâ etti, gönül ise Rabbü'l-celîl binâ etti. Bu görünen Kabe'ye tüm yaratıklar nazar eder ama gönle (sadece) Hak Teâlâ nazar eder.

İşte o önder (şeyh) ki, bu özellikteki gönül âlemini açsa ve yetmiş makâmdan geçse, onun şeyhlik yapması kabûl edilir. Eğer bu özellik olmadan önder olsa yalancıdır. Böyle şeyhten sakınmak gerekir. Gönül âlemi açılmış olan bir mürşid-i kâmilin nazarı müridin üzerine düşse, o mürid bayılıp yıkılır. Nitekim Hz. Mûsâ sır makâmında Sînâ Dağı'nda Tanrı'nın zâtî tecellîsine erişince dağ parça parça oldu ve eriyip aktı. Mûsâ (a.s) bunu görüp bayıldı. Sonra Tanrı azze ve celle kelâmında haber verir ki: *Allah Teâlâ'nın kelâmı: Rabbi o dağa tecellî edince onu paramparça etti, Mûsâ da baygın düştü*⁷⁹.

Hz. Şeyh Necmeddin Kübrâ (r.h) der ki: Müridin bayılmasının üç şekli (ve izahı) vardır: Önce cezbe hâli, ikinci vecd hâli, üçüncü şeyhin nazarı hâli (bayılır). İlki bidat, ikincisi sünnet, üçüncüsü vâcib ve aynı zamanda itâattir. Cezbe şudur ki, (mürid) Tanrı azze

78 Metinde böyledir.

79 A'râf, 7/143.

ve celle'nin lutfu, rahmeti ve huzûruna yakın olayım deyip yıkılır (bayılır). Bu bidattır. Vecd hâli şudur ki, Tanrı azze ve celle'nin kelâmı veya zikri gönle tesir edip tatlılık ve lezzet taşar, (mürîd) tâkat getiremeyip yıkılır. Bu sünnettir. Üçüncüsü ise (mürîd), şeyhin nazarına tâkat getiremeyip yıkılır. Bu vâciptir. Şeyh Muzaffer Deryâyî (r.h) şöyle dedi: Hızır (a.s) ile yedi yıl yürüdüm (arkadaş oldum). Sordum ki: Ey Hâce! Dâvud (a.s)'ın meclisinde bulundunuz mu ve sözlerinden işittiniz mi? Hızır dedi ki: Evet işittim. Sözleri ism-i zât (Allah) idi. Zevk ve şevk hâlinde Allah Allah deyince, mecliste hazır bulunanlardan bir dostuna hâli tesir etti, nâra atıp yıkıldı ve aklı başından gitti. Dâvud (a.s) dedi ki: Bu kişiyi sürüyüp deryâyâya salın! Eğer bunun nâra atışı ve bayılıp yıkılışı doğru (ve samîmî) ise deryâdan kurtulur. Eğer yalan (ve sahte) ise kurtulmaz. Hemen o kişiyi deryânın yanına getirdiler, o vakit deryânın suyu kurudu. Dâvud (a.s) bunu görüp nâra attı ve kendisini minberden attı.

Şeyh Necmeddin Kübrâ (r.h) dedi ki: (Kişi) yetmiş makamdan geçse, ondan sonra nâra atıp yıkılmaz ve kendine zarar vermez. Şeyh Ahmed Yesevî nakleder ki: Yetmiş makamın ilmini bilmek gerek, ondan sonra Mevlâ azze ve celle'den yardım gelirse (yüksek) makâma ulaşır. Mevlânâ Sûfî Dânişmend der ki: Keşfu'l-kubûr (kabrin içindekileri görmek) ve keşfu'l-kulûb (kalbin içindekileri görmek) bu makamlar cümlesindedir. Bunlar (diğer makâmlardan) daha küçük olanlardır. Bu kıyâs ile (bu şekilde), bir kimse yetmiş makâmdan geçse, sonra şeyhlik makâmına oturup mürîd edinmesi, zarûret hâlinde adak alması ve ihtiyaç hallerinde velîlik hâli makamından haber vermesi ve (kerâmet) göstermesi câiz olur ve kabul edilir. Böyle yetmiş makamdan geçmeden ve gönül âlemini açmadan bir şeyh mürîd edinse ve (şeyh gibi) davransa bu câiz olmaz. Böyle bir şeyh ölüp dünyadan gitse dînine zarar ve îmânına tehlike getirir.

Şeyh Necmeddin Kübrâ der ki: (Müridden) hediye almanın şartı şudur: Kulun verdiği az çok her ne olursa olsun, onu fakir, yoksul ve muhtaçlara vermek gerek. İkincisi, az ve çoğu denk görmek gerek. Üçüncüsü, (şeyh bu hediye) kendi âile efrâdına vermemelidir. Ayrıca o hediye şüpheli ise hiç almamalıdır. (Hediye veren) kula duâ edip Tanrı'dan emirlerine uymada doğru yol nasîb etmesini dilemelidir.

Şeyh Necmeddin Kübrâ (r.h) der ki: Yetmiş makamdan geçen ve gönül âlemini açan önderin, ihtiyaç ve zarûret olduğunda velîlik ve kerâmetten haber vermesi câizdir. Hz. Peygamber'den kâfirler mucize isteyince zarûret ve ihtiyaç hâlinde mucize gösterdiler. Onun için derler ki: *Peygamber (s.a) buyurdular: Söz, fiil ve hâlleri yönünden, kavmi içindeki şeyh, ümmeti içindeki peygamber gibidir.* İşte mürîd, böyle bir şeyhe bağlansa bu uygundur. Ve böyle bir şeyh, inkârcı ve münâfiklara doğru yolu göstermek için kerâmet gösterse bu câiz olur.

Sûfî Muhammed Dânişmend der ki: Sultânü'l-ârifîn Hâce Ahmed Yesevî (r.h)'dan şöyle işittim ki: Mürîd, bir şeyhe intisâb ettikten sonra gidip başka bir şeyhe intisâb etmesi (uygun) olmaz. Ama şâyet bu şeyh (hakîkî) mürşid değilse ve mürîdi maksada

ulaştırılmıyorsa, mürid de başka şeyhe gidip hizmet etse ve o mürşid sâyesinde murâdı hâsıl olsa bu câiz olur. Ama şeyhten izin almak gerekir. Şu deyim meşhurdur: İcâzet bir kişiye, hizmet bin kişiye. Şeyhin, müridine emir ve tavsiyelerde bulunması, onu makamdan makama ulaştırıp yükseltmesi vâcibtir. Müridin de, şeyhin emrettikleriyle amel etmesi gerekir. Haberde gelir ki: *Peygamber'e yüklenen, sâdece açık-seçik duyurmaktır*⁸⁰. Peygamber, Tanrı Teâlâ'nın emrini nasıl ümmetine ulaştırdıysa, şeyh de Tanrı emrini müridlerine öyle ulaştırır ki onları (yüksek) makama ulaştırsın. Muhammed Mustafa (s.a) gece gündüz ümmeti hakkında kaygılanıp beşbin defa ağladığı gibi, şeyh olan kimse de gece gündüz yalvarıp müridin murâdına ulaşmasını diler. Nitekim Tanrı Teâlâ fermân buyurur: *Allah Teâlâ'nın kelâmı: Her kim Rabbine kavuşmayı umuyorsa, iyi iş (sâlih amel) yapsın*⁸¹. Yani şeyhten emretmek, müridten yapmak; Mevlâ'dan lutuf, şeyhten himmet (mânevî yardım). Bunlar yerine gelirse, mürid murâdına ulaşır.

Derler ki: Şeyhin küfrü, müridin îmânıdır. Bunun mânâsı şudur: Yetmiş makamdan geçip gönül âlemini açan şeyhe bir mürid intisâb etse, o şeyh, bu makâmı müride öğretip göstermek için bu yüce makamdan aşağıya dönse, bu şeyhin küfrüdür. Bu küfre îmân getirmez (?), o, müridin îmânıdır. Veya o şeyhle müridin hâli şuna benzer ki, bâliğ olmamış (küçük) oğlana annesi nasıl şefkatle davranırsa, şeyh de müridi merhamet ve muhabbetle öyle terbiye eder.

Yine (asıl) maksada geldik. Eğer şeyh, (hakîkî) mürşid olsa ve müridi maksada ulaştırsa (uygundur). Eğer müridi murâdına ulaştırılmıyorsa şeyhlik makâmında oturması câiz olmaz. Şeyh, müridin elini tutsa (mürid edinse), din için edinir. Eğer dünya için mürid edinirse bu yanlış (ve fâsid) olur, câiz olmaz. Bu sebeple Hz. Muhammed Mustafa şöyle buyururlar: *Dünya sevgisi tüm günahların (hatâların) başıdır*. Şeyh Necmeddin Kübrâ (r.h) der ki: İntisâbın (şeyhe bağlanmanın) şartı şudur: Eğer şeyh zengin, mürid fakir olsa, müridin nafakası şeyhin üzerine vâcip olur. Eğer şeyh fakir olup mürid zengin olsa, şeyhin nafakası müridin üzerine vâcip olur.

Sûfî Muhammed Dânişmend, Şeyh Hasan Basrî'den nakleder: *Sohbet üç türlü olur: Birincisi kıl u kâl ile şerîat konusunda; ikincisi hâl, velîlik, himmet ve olgunluk ile tarîkat konusunda; üçüncüsü sır (gönül) ve hâl ile hakikat konusunda sohbet*. Binâenaleyh şerîat, tarîkat ve hakikat sahibi olanlara gereken şey, tevâzû ile riyâzat (perhiz) ve çile çekip duâ ve niyaz ederek, inkârcı, münâfik ve yoldan çıkmışları doğru yola sokmak ve tevbe ettirmektir. Eğer tevbe etmezlerse, Allah Teâlâ tevfik (ve hidâyet) verinceye kadar sabretmektir. Nitekim Peygamber (s.a) şöyle haber verir: *Tevfik, büyük (ve önemli) bir şeydir, sâdece azîz (değerli) kula verilir*.

80 Nûr, 24/54.

81 Kehf, 18/110.

*Baba [Maçin?] Risâlesi'*nde şöyle derler: Şerîat, tarîkat ve hakikat sâhibi diye adlandırılan kimselere gereken, doğru yoldan sapıp yolunu kaybeden sohbet (tartışma) ehlini doğru yola getirmek için teşvik edip onlara tevbe tavsiye etmektir. Şeyh, o yolunu kaybetmiş insan için hidâyet diler, üç gün üç gece onun için duâ eder. Eğer bu süre içinde doğru yola girmezse beş gün riyâzat ve çile çekmesi gerekir. Eğer beş günde de tevbe etmezse yedi gün böyle yapması gerekir. Bu kıyas ile kırk güne kadar çile çekip yanlış yolda olanları doğru yola getirmelidir ki şeyhlik onun için câiz olsun.

Eski şeyhler derler ki: Derviş üç şeyi sürekli vird edinmelidir: Birincisi açlık ve susuzluk, ikincisi uykusuzluk, üçüncüsü zikr-i hafî yani kalp ile zikir. Bu üçünü beraberce yapmak gerekir. Eğer biri eksik olsa derviş murâdına erişemez. Yani oruç gününü bu şekilde geçirmek gerekir. Önce, günde bir lokmanın yarısını yemek ve zikirten bir an bile uzak kalmamak için bir gece gündüz uykusuz kalmak gerekir. Bu bir gece gündüz uyanık kalmadan sonra, üç günde bir lokma taâm yeyip üç gece gündüz uyumaz ve zikirten gâfil kalmaz. Bu üç gün uykusuzluktan sonra kötü ruhlar görünmeye başlar. Mürid onlara hiç iltifât etmemeli. Sonra beş günde bir lokma yemek yeyip beş gün uyumaz. Sonra gönlünün toz, bulanıklık ve zulmeti görünmeye başlar. Sonra her yedi günde bir lokma taâm yeyip yedi gece gündüz uyumaz, göz açıp kapayıncaya kadar bile zikirten gâfil olmaz. Bundan sonra keşfu'l-kulûb (kalpleri okuma) makamı açılır. Sonra bu usûl ile dokuz gece gündüz uykusuz kalır. Bundan sonra keşfu'l-kubûr (kabrin içindekileri görme) makamı açılır. Sonra onbir gece gündüz uykusuz kalır, keşf-i ervâh-ı tayyibe (iyi ruhları görme) makamı açılır. Sonra onüç günde bir lokma taâm yeyip gece gündüz uykusuz kalsa, keşfu'l-melâike (melekleri görme) makamı açılır. Sonra onbeş gece gündüzde bir lokma taâm yeyip gece gündüz uykusuz kalsa, keşf-i zü'l-celâl (Hak Teâlâ'yı müşâhede) açılıp murâdı hâsıl olur. Eğer böyle onbeş günde maksadı hâsıl olmasa, kırk günde hâsıl olur. Eğer kırk günde hâsıl olmasa altmış günde elbette hâsıl olur. Eğer bunda da hâsıl olmasa üçyüz altmış gün gece böyle (perhiz) yapmalıdır. Eğer (yine) murâdı hâsıl olmazsa, kendi kusurudur. Kendi kusuruna bakıp tevbe istiğfâr edip duâ ve yalvarış ile meşgul olmalıdır. Ama Hak Teâlâ'nın vaadinden ümitli olmak gerekir ki: *Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyiniz*⁸². Eğer bu dünyada hâsıl olmasa âhirette hâsıl olur deyip korku ve ümit içinde itâat ve ibâdetle meşgul olur.

Şeyh Necmeddin Kübrâ (r.h) ve Sultânü'l-ârifîn Hâce Ahmed Yesevî (r.h) derler ki: Gönül âleminin kusuru çoktur. Bulanıklıkları da şunlardır: Dünya sevgisi, hırs, hased, öfke, düşmanlık, isyan, unutkanlık, kendini beğenme, riyâ ve gösteriş yapma. Bu tür yasaklanan şeylerden biri müridin gönlünde bulunursa, o maksadına ulaşamaz. Mürid olup murâdına ulaşmak isteyen, seven olup sevdiğini arayan kimseler gönül âleminin kirlerini yok edip perhiz ile çile çekseler, ayrıca şeyh yardım ve Mevlâ Teâlâ inâyet etse, o zaman murâdları hâsıl olur. *Allah Teâlâ'nın kelâmı: Uğrumuzda çaba sarfedenleri elbette yollarımıza*

eriştireceğiz⁸³. Hz. Peygamber (s.a) de şöyle buyururlar: *Herşeyin bir zekâtı vardır. Bedenin zekâtı da açlık ve susuzluktur.* Böyle perhiz ve çile ile gönül âlemini açanların şerefi ve bereketi sâyesinde, Allah Teâlâ günahkârların günâhını afveder.

Şeyh Muzaffer Deryâyî (r.h) şöyle dedi: Yedi yıl Hâce Hızır (a.s)'ın sohbetinde buldum. Gavsların Gavsı, Hızır, İlyâs ve Kutub başta olmak üzere tüm gayb erenler, abdâllar ve evtâdlar hepsi şöyle deyip duâ ediyorlardı: İlâhî! Emrini tutmayan, tâat ve ibâdet etmeyen, Peygamber (s.a)'in sünnetine uymayan, günah ve fesad içinde yürüyen kullarına hidâyet ve tevbe nasîb eyle! Yine şöyle duâ ediyorlardı: İlâhî! Belâ, sıkıntı ve türlü eziyetlerle mübtelâ olan kullarına acıyıp eziyetlerini def et! Ve onların duâları kabul olup yoldan sapmış olanlar doğru yolu buluyorlardı. İşte ey derviş! Bil ki, tüm peygamberler, velîler, yaşayan, ölmüş, gâib ve hâzır tüm seçkin kullar duâ ile meşgul imişler. Bu konudan Peygamber (s.a) şöyle haber verir: *Sâlihler olmasaydı, zâlimler helâk olurdu.*

Şeyh Şiblî (r.h) der ki: Velînin, velî olduğunu bilip bilemeyeceği konusunda şeyhler arasında fikir ayrılığı vardır. Bazıları: Velî olduğunu bilebilir, der. Bazıları ise: Bilemez, der. Zîrâ şu hadis buna delâlet eder: *Kubbelerimin altında öyle velîlerim vardır ki, onları benden başkası bilemez.* Peygamber (s.a) de şöyle buyurur: *İhlâslılar da büyük bir tehlike içindedirler.* Şeyh Necmeddin Kübrâ (r.h) der ki: Alâmet olunca (kendisinin) velî olduğunu bilebilir. Bazıları, dokuz, bazıları kırk, bazıları yedi ve bazıları da üç alâmet ile velî olduğunu bilebilir dediler. Eğer alâmet üçten az olursa o kişi velî olamaz. Birincisi, o kişide dünya sevgisi olmamalıdır. İkincisi, açlık ve susuzlukla-nefsini öldürmüş olması gerekir. Üçüncüsü geceleri uyanık olması gerekir.

Şeyh Necmeddin Kübrâ (r.h) der ki: Az yemek, çok kanâat etmek, az uyumak, çok uykusuz kalmak, az konuşmak, çok zikretmek ve diri (aktif) olmak gibi alâmetler bir kişide olsa, ümit edilir ki o velîlerdendir. Şeyh diye adlandırılan ve tarîkat yolunda yürüyoruz diye iddiâ edenler, (eğer) yetmiş makamdan geçip, gönül âlemlerini açıp, gayb erenler, şeyhler ve ruhlardan icâzet alırlar ve tarîkatta iddiâları doğru olursa, şeyhlik makamına oturmaları câiz olur. *En iyisini bilen Allah'tır.*

[ÜÇÜNCÜ BÖLÜM:] Hakikat Hakkında

Emrolunduğun gibi dosdoğru ol⁸⁴! Hakikat benim hâllerimdir. Şeyh Ahmed Yesevî (r.h) dedi ki: *Hakikat, gönülle amel etmektir.* Peygamber (s.a), *Emrolunduğun gibi dosdoğru ol!*, âyetinden korkup, *Doğru yola yönelerek İbrâhim'in dinine uy⁸⁵!* âyeti ile amel etti. (Hakk'a) miracı buldu, yetmiş bin makamdan geçti ve Hz. Peygamber (s.a)'e yetmiş makamda âyet geldi. *Allah Teâlâ'nın kelâmı: Onlar için yetmiş kez af dilesen de,*

83 Ankebût, 29/69.

84 Hûd, 11/112.

85 Nahl, 16/123.

Allah onları aslâ affetmeyecek⁸⁶. Bu âyet, yetmiş makama işâret eder. (Hak Teâlâ) yetmiş bin hicâbı, yetmiş makam içine koydu. Yetmiş makamı da yedi yakîn (kesin ve gerçek bilgi) içine koydu. Bunlar isme'l-yakîn, resme'l-yakîn, ilme'l-yakîn, ayne'l-yakîn, hakka'l-yakîn, hakikat-ı hakka'l-yakîn ve Allâh-ı Hakka'l-yakîndir. Bu yedi yakîni de mücâhede (çaba ve çile) içine koydu ki: *Uğrumuzda çaba sarfedenleri elbette yollarımıza ulaştıracağız*⁸⁷. Mücâhedeyi de Hak Teâlâ'nın inâyeti (lütfu ve yardımı) içine koydu. Allah Teâlâ'nın kelâmı: *Ancak sana ibâdet eder ve ancak senden yardım dileriz*⁸⁸ diye fermân gelince Peygamber (s.a) Hz. Mevlâ azze ve celle'den inâyet dileyip mücâhede etti. Yetmiş bin makamı geçti, hakîkata girdi ve onun varlığını gördü. Gönül miracı yaptı. Beden miracı da ondan haber verir: *Allah Teâlâ'nın kelâmı: Bir gece, kendisine âyetlerimizden bir kısmını gösterelim diye (Muhammed) kulunu Mescid-i Harâm'dan, çevresini mübârek kıldığımız Mescid-i Aksâ'ya götüreren Allah noksan sıfatlardan münezzehtir*⁸⁹.

Bilesin ki, Hz. Peygamber, miracda Rabbu'l-izzet'e varıncaya kadar elli mertebe aştı. 1. Akıl, 2. Onun (Teâlâ) varlığını bilmek, 3. Onun kâinâttan önce var olduğunu bilmek, 4. Onun bâkî olduğunu ve yok olmayacağını bilmek, 5. Diri olduğunu ve ölmeyeceğini bilmek, 6. Âlim olduğunu bilmek, 7. Kâdir olduğunu bilmek, 8. İşitici olduğunu bilmek, 9. Gördüğünü bilmek, 10. Dilediğini bilmek, 11. Fâil (iş yapan) olduğunu bilmek, (12. metinde eksik), 13. Emredici olduğunu bilmek, 14. Benzerinin olmadığını bilmek, 15. Doğurmadığını ve doğurulmadığını bilmek, 16. Onun yerine geçecek birşeyin olmadığını bilmek, 17. Hikmet sâhibi olduğunu bilmek, 18. Doğru sözlü (samîmî) olduğunu bilmek, 19. Hiçbir şeye ihtiyacının olmadığını bilmek, 20. Peygamberler gönderdiğini bilmek, 21. Kalpleri ülfet ettirdiğini söyleyen olduğunu bilmek, (22. metinde eksik) 23. Kabirlerden diriltinen O olduğunu bilmek, 24. Onun, yıllık yapanları fiillerinden dolayı sevdiğini bilmek, 25. Kulların günâhlarını affettiğini bilmek, 26. Âdil olduğunu bilmek, (metinde eksiklik ve yanlış yazımlar var), sonra niyet, sonra sabır, sonra yakîn, havf, recâ, hayâ, hilm, şerh (kalbin açılması), tasdik, itikad, ihlâs, istiâne (yardım isteme), temkîn, kabûl, tevekkül, tefvîz (işleri Allah'a havâle edip râzı olma), zühd, nasîhat, şefkat, velâyet, ilim, kerâmet ve rahmet (mertebeleridir). (Hz. Peygamber) bu mertebeleri aşınca niyetine ve maksadına ulaştı. Hak Teâlâ'dan tüm ikramları gördü. Öyle ki gönül ve gönül sâhibi (peygamber) için hiç bir perde kalmadı. Lutuf ve şevk yakınlığı ile Hakk'a iki yay mesâfesinden daha yakın oldu. Bu, önceki ve sonraki mutasavvıfların (ortak) görüşüdür.

Sûfi Muhammed Dânişmend, Sultânü'l-ârifin Hâce Ahmed Yesevî (r.h)'dan naklede ki: Mukarreb olup Hakk'a yakınlık makamında duran kişi, Hak Teâlâ'nın cemâli ile müşerref olur. Nitekim Peygamber (s.a): Gönül gözümle cemâli müşâhede ettim, dedi ve

86 Tevbe, 9/80.

87 Ankebût, 29/69.

88 Fâtiha, 1/5.

89 İsrâ, 17/1.

beden (baş) gözüyle görmedim, dedi. Mevlâ Teâlâ şöyle haber verir: *Allah Teâlâ'nın kelâmı: Fakat (o kul Allah'a) yakın olanlardan ise, ona rahatlık, güzel rızık ve Naîm Cenneti vardır*⁹⁰. Ama inkârcı ve münâfiklar şöyle dediler: (Böyle) mirac nasıl olur, yedi kat göğü bir saatte kat etmek, onun ilginçliklerini görmek, Cennet'i seyredip ilginç yerlerinde dolaşmak, ayrıca Arş, Kürsî, Levh ve kalemi görmek, vâsıtasız doksan bin kelâm konuşmak ve kurbet makâmında durup cemâl-i ilâhîyi müşâhede eylemek, bu işler imkânsızdır, dediler.

Şeyh Necmeddin Kübrâ (r.h) der ki: Bu yolda sabır ile murâda ulaşan kişi hakkında Allah kelâmı şöyle haber verir: *Ancak sabredenlere mükâfâtları hesapsız ödenecektir*⁹¹. Rasûlullah (s.a) de şöyle buyurur: *Sabır, Allah Teâlâ'nın hazînelerinden bir hazînedir. Onu ancak velî kuluna bahşeder.* Şeyh Necmeddin Kübrâ (r.h) şöyle dediler: Şerîatta belâya sabretmek, tarîkatta belâya şükretmek ve hakîkatta belâdan tad almak gerekir.

Hz. Hâce Ahmed Yesevî'den çok önceleri, (Âdem aleyhisselâm'a) şerfat verildi. Sıra İbrâhim (a.s)'a gelince tarîkat verildi, Muhammed Mustafa (s.a)'e gelince hakîkat verildi. O zaman Peygamber (s.a) münâcâtta bulundu: *İlâhî! Bu hakîkatla yürümek zordur. Ümmetlerim bu yolla amel edemez, âsî olurlar, deyince Allah Teâlâ fermân buyurdu: Senin ümmetlerine şerfatı, tarîkatı ve hakîkatı verdim. İsterlerse ikisinden yürüsünler. Ama ey Muhammed! Hakîkatı (herkese) söyleme, ârif ve âşık olanlara açıl (söyle). Çünkü bu anlatılmayacak sır ildir, dil ile anlatma, dedi.*

Hakîkatla yürüyorum deyip iddiâ edenler ve Hakk'a yakın şeyh diye adlandırılan kimseler, bu hakîkat konusunda anlatılan yetmiş makamı geçip, yetmiş bin perdeyi aşip hakîkate girse ve Rasûlullah (s.a)'in gördüklerini görseler, (o zaman) mânevî hâlleri düzgün ve iddiâları doğru olur. Hakk'a yakınlık ve şeyhlik onlara câiz olur. Ama hakîkat konusunda anlatılan yetmiş makamı geçmeden, yetmiş bin perdeyi aşmadan ve Hz. Peygamber (s.a)'in gördüklerini görmeden, bir kimse "ben Hakk'a ulaşıyorum" diye iddiâda bulunsa, iddiâsı yalan, kendisi yalancı ve Tanrı'ya düşman olur. Nitekim buyurdular: *Yalancı, Allah'ın düşmanıdır. Nebî (a.s) buyurdu: Her iddiânın bir mânâsı (içeriği ve özü) vardır. Mânâsı olan kişi doğru, olmayan ise yalancıdır. İnsanlara öyle bir zaman gelecek ki iddiâ çok ama mânâ (ve mâneviyât) az olacak. Kim bir şeyi iddiâ eder ama karşılığını bulundurmazsa, o yalancıdır. Peygamber doğru söyledi.*

Kutbu'l-aktâb Hâce Ahmed Yesevî ve *Tabakât* meşâyihî (*Tabakâtı's-sûfiyye* adlı eserdeki ilk dönem sûfileri) şöyle demişlerdir: Âhir zamanda bizden sonra öyle şeyhler zuhûr edecek ki, Şeytan aleyhi'l-la'ne onlardan ders alacak ve onlar Şeytan'ın işini yapacaklar. Halka dost olup halk ne isterse onu yapacaklar. Müridlerine yol gösterip onları maksada ulaştıramayacaklar. Dış görünüşlerini süsleyip müridten çok hürs sâhibi olacaklar ve içleri

90 Vâkıa, 56/88-89.

91 Zümer, 39/10.

(bâtınları) harâb olacak. Kûfür ile îmânı farklı görmeyecekler, âlimleri sevmeyecek ve onlara iltifât etmeyecekler. Ehl-i Sünnet ve cemâati düşman görüp ehl-i bidat ve dalâleti sevecekler. Kötülüklerini öne çıkarıp Hak Teâlâ'dan iyilik umacak ve şeyhlik iddiâsında bulunacaklar. Ama şeyhlik işini de kötü yapıp müridlerin kapısında (veya istekleri doğrultusunda) yürüyecekler. Bu haldeki kişi, müride şeyhlik yapmamalı ve ondan bir şey almamalıdır. (Ama) mürid birşey vermezse, o zorla alacak. Eğer o aldığı nesneyi lâıyk olan kişiye ve yoksula vermeyip kendine ve âilesine sarf ederse, it ölüsü yemiş gibi olur. Eğer o taraftan alıp yese veya kıyâfet giyse, o giysi üzerinde (omuzunda) olduğu sürece, kıldığı namaz ve tuttuğu oruç Allah Teâlâ dergâhında makbûl olmaz ve yediği her lokma için Cehennem'de üçbin yıl azap görür.

Sultânü'l-ârifîn şöyle derler: Bizden sonra böyle bir bidatçıya kim pîr deyip hizmet etse kâfir ve mel'ûn olur. Böyle bir kimsenin yaptıklarını ilim yerine (bedeline) tutmak ve bidatını sünnet yerine tutup helâl görmek, tüm bunlar şerfatta küfür, tarîkatta reddedilmiş ve hakîkatta usanılmış işlerdir. Ayrıca Hâce Ahmed Yesevî (r.h) dediler ki: Vay o kişilere ki böyle şeyhlere el uzatıp mürid olurlar. Kendilerini azâba atarlar. *Şüphesiz azâbım siddetlidir*⁹².

Ey Derviş! Şeyhlik dâvâsında bulunan kimsenin, kırk yıl bir mürşid-i kâmilin hizmetinde bulunmuş, çile çekip ondan icâzet alınmış olması gerekir. (Aksi takdirde) onun mürid edinmesi ve hediye alması haram ve bâtıldır. Şerfata aykırı iş yapan kişi dinden çıkar, tarîkata aykırı iş yapan da meşdûd olur, reddedilir. Ve her kim tevbe etmeden dünyâdan geçerse Cehennem'de azap görür. *Bundan Allah'a sığınırız.*

Hikâye: Günlerden bir gün Şeytan aleyhi'l-la'ne, Hızır (a.s)'a dedi ki: "Bilesin ki, ben mü'minlere günâhı kolaylaştırırım, namazı terketmek, dînen suç işlemek ve dünyevî arzulara heves gibi konulara onları teşvit eder özendiririm. Kalplerini bozarım ama onlar kendilerini başkalarına sâlih, zâhid ve müslüman olarak gösterirler. Hakîkatta Mevlâ Teâlâ katında münâfik olurlar, benim arzum da hâsıl olur". Hızır (a.s) dedi ki: Bu sözleri Şeytan'dan işittim ve Rasûlullah (s.a)'e söyleyince efendimiz çok ağladılar ve şöyle buyurdular: Ey Hızır! Bunun çâresi şudur: O mel'ûn kul, mü'minin gönlüne bozuk düşünceleri salar. Mü'min sünnet ve farz namaz arasında kelime-i temcîdi çok okusun. Ardından şu duâyı okusun: *Ey Allah'ım! Lâ ilâhe illallah Muhammedü'r-rasûlullâh kelâmı hürmetine, şirk, nifak ve bedbahtlığın saâdete gâlip gelmesi hâllerinden sana sığınırım. Müşrikler beğenmese de, (Allah Teâlâ, Hz. Peygamber'i), bütün dinlerden üstün kılmak üzere hidâyet ve hak din ile gönderdi.*

Bunun (vesvesenin) mânâsı şudur: Şeytan, namaz içinde vesvese verse, namaz kılının gönlü istikrarsız olup birçok şeyi düşünür, rûkû, secde, tesbîhler ve namazın tüm şartlarını yerine getiremez, riyâdan daha beter bir yola sapar ve tüm tâatı geçersiz olur. İşte namaz

92 İbrâhîm, 14/7.

kılan kişiyi böyle bir hâl kuşatırsa şu kelime-i temcîdi çok okusun: *Allahım! Bizi koru, utandırma, riyâdan ve hevâyâ uymaktan koru, rızân ve rahmatinle hâlis olarak tâatına muvaffak eyle, ey merhametlilerin en merhametlisi.*

Eğer deseler ki: Nur kaç kısımdır? Cevap olarak de ki: Üç kısımdır. Birincisi nûr-i zât, ikincisi nûr-i sıfât, üçüncüsü nûr-i hâk (toprak nûru). Nûr-i zât, Allah Teâlâ'nın nûrudur. Nûr-i sıfât, Hz. Muhammed Mustafa (s.a)'in nûrudur. Nûr-i hâk, insanoğlunun bu dünyada gördüğü mülk nûrudur.

Eğer deseler ki: Şerfât îmânî, tarîkat îmânî ve hakîkat îmânî nasıl olur? Cevap olarak de ki: Şerfât îmânî, kelime-i tayyibe (Lâ ilâhe illallâh) okumak; tarîkat îmânî, Allah Teâlâ'dan korkmak ve hakîkat îmânî, dürüstlük (ve samîmiyet) ile Hak Teâlâ'ya yönelmektir.

[SON]

BİBLİYOGRAFYA

- Akimuşkin, O.F ve diğerleri, *Persidskie i Tadcikskie Rukopisi Instituta Naradov Azii an SSSR*, Moskova 1964.
- Âlim Şeyh, Muhammed Âlim Siddîkî, *Lemeât min nefahâti'l-kuds* (nşr. M. Nezâr Râncâ), İslâmâbâd-Lahor 1406/1986.
- Azamat, Nihat, "Cevâhirü'l-ebrâr", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1993, VII, 432.
- Bâbâhânov, Ş.Z. ve Abdulaziz Mansur, *Naqşbandîya Tarikatına Âid Kolyazmalar Fihristi*, Taşkent 1993.
- Bağdatlı, İsmâil Paşa, *Hediyetü'l-ârifîn*, İstanbul 1951.
- Buhârî, Nâsıruddîn el-Hanefî, *Tuhfetü'z-zâirîn* (nşr. Molla Muhammedî Mahdûm), Buhara 1910.
- Câmî, Abdurrahmân, *Nefahâtü'l-üns min hazarâti'l-kuds* (thk. Mahmûd Âbidî), Tahran 1370 hş./1991.
- DeWeese, Devin, "The Mashâ'ikh-i Turk and the Khojagân: Rethinking the Links between the Yasavî and Naqshbandî Sufi Tradition", *Journal of Islamic Studies*, VII/2 (1996), s. 180-207.
- , "Bâbâ Kamâl Jandî and the Kubravî Tradition among the Turks of Central Asia", *Der Islam*, 71/1 (1994), s. 58-94.

- Eraslan, Kemal, "Yesevî'nin Fakr-nâme'si", *İstanbul Ün. Ed. Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, XXII (1977), s. 45-120.
_____, *Dîvân-ı Hikmet'ten Seçmeler*, Ankara 1993.
- Ethé, Hermann, *Catalogue of Persian Manuscripts in the India Office Library*, London 1980.
- Hazîni, Ahmed b. Mahmûd, *Cevâhiru'l-ibrâr min emvâci'l-bihâr*, İstanbul Ün. Ktp., TY, nr. 3893, vr. 1b-164a.
_____, *Menbau'l-ebhâr fî riyâzi'l-ibrâr*, Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 1425, vr. 1b-81b.
- Kadri, Hüseyin Kâzım, *Türk Lûgati*, İstanbul 1928-1945.
- Kara, Mustafa, *Bursa'da Tarikatlar ve Tekkeler II*, Bursa 1993.
- Köprülü, Fuad, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara 1981.
_____, "Ahmed Yesevî", *MEB İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1940, I, 210-215.
- McChesney, Robert D., "Bokârî Mohammad Sarîf", *Encyclopaedia Iranica*, IV, 331-2, London 1990.
- Mevlânâ Safiyyüddîn, *Neseb-nâme Tercümesi* (nşr. Kemal Eraslan), İstanbul 1996.
- Muhammed Şerîf el-Hüseynî, *Hucetü'z-zâkirîn li-reddi'l-münkirîn*, Süleymaniye Ktp., Reşid Efendi, nr. 372, vr. 1b-203b.
_____, *Tuhfetü's-sâlikîn*, Süleymaniye Ktp., Reşid Efendi, nr. 372, vr. 204b-246a.
- Münzevî, Ahmed, *Fihrist-i Müşterek-i Nüşahâ-yı Hattî-yi Fârsî-yi Pâkistân*, İslâmâbâd 1990, c. XI.
- Münzirî, Abdülazîm b. Abdülkavî, *et-Tekmile li-Vefeyâti'n-nakale* (nşr. Beşşâr Avvâd Ma'rûf), Beyrut 1981.
- Nefsî, Saîd, *Târîh-i Nazm u Nesr der Îrân ve der Zebân-ı Fârsî*, Tahran 1363 hş./1984.
- Ocak, Ahmet Yaşar, *Türk Sufiliğine Bakışlar*, İstanbul 1996.
- Okuyucu, Cihan, *Cevâhiru'l-ibrâr min emvâci'l-bihâr (I. Bölüm: İnceleme)*, Kayseri 1995, s. V-XVI.
- Râkım, Seyyid Şerîf, *Târîh-i Râkım*, Leningrad, L'Institut des Langues Orientales, MS Pers. No. 420, vr. 1b-241b.
- Richard, Francis, *Catalogue des Manuscrits Persans -Ancien Fonds- (Bibliothèque Nationale)*, Paris 1989.

- Saffi, Ali b. Hüseyin, *Reşahât-ı Aynü'l-hayât* (thk. Ali Asgar Mufniyân), Tahran 2536/1977.
- Semenova, A.A., *Sobranie Vostoçnih Rukopisei Akademii Nauk Uzbekskoi SSR*, Taşkent 1952-1975.
- Semerkindî, Ebû Tâhir, *Semerîyye* (nşr. İrec Efşâr), Tahran 1343/1965.
- Sığnâkî, Hüsâmeddîn Hüseyin b. Ali, *Risâle-i Hüsâmeddîn es-Sığnâkî*, Özbekistan Fenler Akademisi, (Bîrûnî) Şarkiyat Enstitüsü Ktp., nr. 11084, vr. 1b-3a.
- Storey, C.A., *Persian Literature*, London 1970
- Sûfî Muhammed Dânişmend, *Mir'âtü'l-kulûb*, İsveç (Sweden), Universitätsbibliothek zu Uppsala, No. 472/15, vr. 158b-177a.
- Togan, Zeki Velidi, "Yesevîliğe Dâir Bazı Yeni Malûmat", *Fuad Köprülü Armağanı*, İstanbul 1953, s. 523-529.
- Urunbaeva-Epifanovoi, *Sobranie Vostoçnih Rukopisei Akademii Nauk Uzbekskoi SSR*, Taşkent 1964, c. VII. (Semenova katalogunun devamı).
- Vilâyetnâme: Menâkıb-ı Hünkâr Hacı Bektâş-ı Velî* (nşr. Abdülbâki Gölpınarlı), İstanbul 1995.
- Zetterstéen, K.V., *Die Arabischen, Persischen und Türkischen Handschriften der Universitätsbibliothek zu Uppsala*, Uppsala 1930.

